

2020

Senstanti Lietuvos visuomenė

Analitinė apžvalga

© Vyriausybės strateginės analizės centras

Turinys

Ižanga	3
1. Visuomenės senėjimas ir sveikatos būklė	6
1.1. Visuomenės struktūra pagal amžių ir tendencijos	6
1.2. Vyresnio amžiaus visuomenės sveikatos būklė	9
1.3. Senėjančios visuomenės įtaka sveikatos priežiūros išlaidoms	15
1.4. Vyresnių žmonių socialinis aktyvumas ir emocinė būklė	17
2. Vyresnio amžiaus žmonių integracija darbo rinkoje ir kompetencijos	20
2.1. Vyresnių gyventojų integracija darbo rinkoje	20
2.2. Vyresnių gyventojų kompetencijos	29
2.3. Mokymosi visą gyvenimą įpročiai, pažiūros ir kliūtys	34
3. Valstybės politika vyresnio amžiaus žmonėms	41
Preliminarios išvados ir apibendrinimas	45

Įžanga

„Jaunimas – mūsų ateitis“ – frazė daugelį metų, nors vis kita forma, randanti vietą viešame diskurse. Referuojant į menamą kartų kaitą, šiais žodžiais į jaunus žmones projektuojami dideli ateities lūkesčiai, naujos politinės ir ekonominės viltys, stipresnės pilietinės visuomenės uždaviniai. Visgi žvelgiant į demografines tendencijas, šį posakį, veikiausiai, reikėtų koreguoti. Jau 2050 m. Lietuvos populiacija bus viena vyriausių Europoje.

Šalies populiacija sparčiai sensta. Lietuvos populiacijos senėjimo tempas yra beveik 2 kartus greitesnis negu Europos Sąjungos (ES) vidurkis. Europos Komisija (EK) prognozuoja¹, kad po trijų dešimtmečių, 2050 m., šalies gyventojų amžiaus mediana² sieks 51 m. ir bus beveik 7 metais didesnė negu šiuo metu. 2050 m. už Lietuvos gyventojus vyresni bus tik italai, portugalai ir kroatai. Palyginimui, 1990 m. Lietuvos amžiaus mediana buvo 33 metai. Tuomet šalies populiacija buvo viena iš 6 jauniausių Europoje.

Spartų šalies populiacijos senėjimą lemia kelios priežastys. Pirmiausia tai bendros daugumai ekonomiškai išsivysčiusių valstybių būdingos mažėjančio gimstamumo tendencijos. Jungtinių Tautų (JT) skaičiavimais³, praėjusio šimtmečio viduryje vidutinis vaisingumo rodiklis (vienai vaisingo amžiaus moteriai gimusių gyvų vaikų skaičius) europietei buvo 2,66, šiuo metu šis rodiklis siekia 1,61. 1950 m. Lietuvoje šis rodiklis buvo didesnis nei Europoje ir siekė 2,84. Šiuo metu vidutinis vaisingumo rodiklis Lietuvoje šiek tiek didesnis negu Europos vidurkis ir siekia 1,67. Prognozuojama, kad iki 2050 m. šis rodiklis nežymiai didės iki 1,77. Svarbu pastebėti tai, kad moterų skaičius šalyje sparčiai mažėja. Nuo 2002 m. iki 2019 m. vaisingo amžiaus moterų šalyje sumažėjo trečdaliu, nuo 880 tūkst. iki 590 tūkst.⁴ Didžiausi skirtumai yra pastebimi jaunesnio amžiaus moterų grupėse. 2019 m. jaunų moterų (15–24 m.) Lietuvoje buvo 42 proc. mažiau negu 2002 m. Tad tikėtina, kad vaisingumo rodikliams išliekant panašiems ar net nežymiai augant, jauno amžiaus gyventojų grupės išliks negausios dėl vaisingo amžiaus moterų skaičiaus mažėjimo.

Kita globali tendencija veikianti populiacijos struktūrą yra ilgėjanti gyvenimo trukmė. Pažanga padaryta medicinos srityje per praėjusį šimtmetį yra didžiulė žmonijos sėkmės istorija, leidusi išsaugoti milijonus gyvybių. Per pastarąjį šimtmetį naujausios medicinos žinios ir gydymo metodai tapo prieinami daugeliui išsivysčiusių valstybių gyventojų, reikšmingai didėjo švietimo ir žinių prieinamumas, sudaręs prielaidas gyventojams geriau suprasti sveiko gyvenimo būdo įtaką ilgaamžiškumui ir integruoti sveiko gyvenimo praktikas į savo kasdieninę rutiną. JT prognozuoja, kad per šimtmetį Europos gyventojų vidutinė gyvenimo trukmė didės beveik 18 metų, nuo 63,7 m. 1950 m. iki 81,5 m. 2050 m. Lietuvos populiacijai prognozuojamas netgi didesnis, beveik 20 metų sieksiantis, vidutinės gyvenimo trukmės augimas: nuo 60,8 m. 1950 m. iki 80,3 m. 2050 m. Vis tik vien šiomis globaliomis tendencijomis spartus Lietuvos populiacijos senėjimas nėra paaiškinamas.

Prie spartaus gyventojų senėjimo prisideda ypač aukšta jaunų žmonių emigracija. Tarptautinė migracija yra globali ir praėjusiais dešimtmečiais stiprėjanti tendencija, lemiamą globalios ekonomikos ir darbo rinkos, spartaus politinių, ekonominių, kultūrinių ryšių mezgimo ir augančios ūkio integracijos. Nors šios tendencijos suteikė Lietuvai ir jos gyventojams aibę naujų galimybių, visgi galima demografinė krizė, susiklosčiusi dėl mažo gimstamumo, visuomenės senėjimo ir emigracijos masto, yra įvardinama, kaip viena iš didžiausių grėsmių nacionaliniam saugumui. Užsitęsios neigiamos demografinės tendencijos gali mažinti Lietuvos ekonominį potencialą, stabdyti valstybės ūkio plėtrą ir mažinti šalies galimybes siekti tvaraus ekonominio augimo ir gerovės⁵. Nuo nepriklausomybės atkūrimo iki įstojimo į ES iš Lietuvos išvyko 349 tūkst. gyventojų.

¹ Europos Komisija, Ageing Europe, 2019

² Mediana – tai skaičių eilės vidurinis elementas, požymio reikšmė, kuri dalija reikšmių eilutę į dvi lygias dalis. Šis dydis reiškia, jog 50 proc. skaičių eilutės reikšmių yra mažesnės, o likę 50 proc. didesni arba lygūs medianai.

³ Jungtinės Tautos, World population prospects, 2019

⁴ Lietuvos statistikos departamentas

⁵ Nacionalinio saugumo strategija, 2017 m. sausio 17 d. LR Seimo nutarimo Nr. XIII-202 redakcija

Lietuvai įstojus į ES ir atsivėrus platesnėms galimybėms sėkmingai integruotis į tarptautinę darbo rinką, emigracijos mastai augo: nuo 2004 iki 2018 m. iš Lietuvos išvyko 652 tūkst. gyventojų. Daugiausiai tai jauni, 20–39 m., amžiaus asmenys⁶. Kita vertus, augo ir imigracijos mastas. 2020 m. sausio 1 d. pirmą kartą per 28 metus Lietuvoje fiksuotas gyventojų skaičiaus padidėjimas. Nors kelerių praėjusių metų retrospektyva ir yra pozityvi, visgi bendros populiacijos tendencijos kol kas išlieka neigiamos.

Įvardintos globalios ir vidaus tendencijos lemia tai, kad nuo 1990 iki 2019 m. Lietuvos populiacija susitraukė beveik 1 mln. gyventojų, nuo 3,7 mln. iki 2,8 mln. gyventojų, o vidutinė šalies gyventojų amžiaus mediana padidėjo 11 metų ir šiuo metu siekia 44 m. Tai reiškia, kad jau šiandien pusė šalies gyventojų yra vyresni negu 44 m.

Senstanti visuomenė reiškia didesnes sveikatos ir socialinės apsaugos išlaidas, tad ir didėjančią našta dirbantiesiems. Šiuo metu šias išlaidas dalinasi didesnė santykinė darbingo amžiaus gyventojų dalis, tačiau šalies darbo jėgos potencialas ilgainiui mažės, o vyresnio amžiaus žmonių dalis populiacijoje augs. Su naujais iššūkiais susidurs ne tik valstybės paslaugų sistema, bet ir darbo rinką. Šiuo metu gausiausios darbingo amžiaus kartos 40-mečiai ir 50-mečiai artėja prie pensinio amžiaus ir ilgainiui trauksis iš darbo rinkos. Jaunesnių asmenų kartos yra mažesnės, todėl išliekant dabartinėms tendencijoms esamas bendras darbingo amžiaus gyventojų skaičius trauksis. Tiesa, vyresnio amžiaus gyventojai darbo rinkoje lieka vis ilgiau: auga pensinio amžiaus sulaukusių, tačiau darbo rinkoje liekančių, gyventojų dalis⁷. Taip pat dalis besitraukiančios darbo jėgos pasekmių gali būti amortizuotos efektyvinant, skaitmeninant ar automatizuojant veiklos procesus bei pritraukiant darbingo amžiaus žmonių iš kitų šalių. Visgi norint sėkmingai pasinaudoti modernizacijos galimybėmis tam rengtis reikia iš anksto.

Senstanti visuomenė yra bene visų ekonomiškai išsivysčiusių valstybių realybė. Tačiau šio klausimo vertinimai skiriasi. Viena vertus, senstančią visuomenę galima traktuoti kaip reikšmingą problemą valstybių paslaugų sistemoms, darbo rinkai ir geresnių gyvenimo standartų gyventojams siekimi. Visgi galima ir kita perspektyva. ES institucijose randasi požiūris, kad senėjanti visuomenė susijusi ne tik su galimais iššūkiais, bet ir naujomis galimybėmis. Dėl specifinių visuomenės dalies virš 50 m. amžiaus poreikių formuojasi nauja prekių ir paslaugų rinka bei sąlygos naujiems darbo rinkos modeliams kurti. Šios naujos galimybės Europoje yra apibūdinamos „sidabrinės ekonomikos“ terminu. Kalbant apie „sidabrinę ekonomiką“ Lietuvoje, veikiausiai, didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas naujoms galimybėms darbo rinkoje. Taip yra todėl, kad priešingai nei JAV, Japonijoje, Vokietijoje ar Skandinavijos šalyse Lietuvoje vyresnio amžiaus gyventojų grupė yra sąlyginai maža. Taip pat paprastai tai nėra pasiturinčių grupė. Tad šiems asmenims skirtos specifinių prekių ir paslaugų rinkos potencialas yra gana ribotas.

Ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse vyresnio amžiaus pradžia laikoma 60⁸ arba 65-eri metai⁹. Vyresnio amžiaus kategorijai gali būti priskiriami ir jaunesni žmonės, pavyzdžiui, psichinės sveikatos stiprinimo priemonių kontekste vyresnio amžiaus įvardijamas nuo 45-erių metų; *sidabrinės ekonomikos* kontekste¹⁰ visuomenės dalis virš 50 metų amžiaus laikoma vyresne vartotojų grupe dėl specifinių jos poreikių. Apžvalgoje, siekiant surinkti duomenis, kurie padėtų įvertinti demografinių pokyčių sukuriamas galimybes, vadovaujamosi platesne sąvoka, įtraukiant tiek pensinį amžių jau pasiekusius, tiek vyresnio darbingo amžiaus visuomenės dalį (t. y., ir 50–64 metų amžiaus žmones).

Idant geriau suprasti vyresnio amžiaus žmonių padėtį visuomenėje ir galimybes darbo rinkoje šiuo metu bei ateityje, yra svarbu pažinti šioms galimybėms įtaką darančius veiksnius, tokius kaip vyresnio amžiaus žmonių sveikata ir kompetencijos: išsilavinimas, įgūdžiai, kitos darbui svarbios savybės. Be geresnio šių veiksnių ir esamos situacijos supratimo, taip pat reikalinga viešosios politikos, nukreiptos į vyresnio amžiaus žmonių užimtumą, analizė, leidžianti suvokti politinį kontekstą. Pirmame šio leidinio skyriuje dėmesys skiriamas Lietuvos visuomenės struktūrai, kaitos tendencijoms bei vyresnio amžiaus žmonių sveikatos klausimams. Antrame skyriuje į vyresnio amžiaus gyventojus žvelgiama santykio su darbo rinką perspektyva, nagrinėjamas vyresnio amžiaus žmonių užimtumas, įgūdžiai, motyvacija dirbti. Trečiame skyriuje pateikiama valstybės politikos vyresnio amžiaus žmonėms apžvalga, dėmesį sutelkiant į strateginį valdymo lygmenį.

⁶ OECD, The social and economic impact of emigration on Lithuania, 2013

⁷ STRATA, Žmogiškojo kapitalo būklė. Kryptis – darbo rinką, 2019

⁸ Jungtinių tautų organizacija

⁹ Pasaulio sveikatos organizacija

¹⁰ European Parliament briefing. The silver economy Opportunities from ageing

Ši analitinė apžvalga yra pirmasis STRATA žingsnis į sidabrinės ekonomikos problematiką ir sistemiškesnį jos supratimą. Pasirinktų analizės kryptių, apimančių vyresnio amžiaus žmonių (50 m. ir vyresnių) įgūdžius, sveikatą bei valstybės politiką, dermėje apžvalgos rengėjai tikisi rasti vietą diskusijai apie tai, kaip Lietuva galėtų spręsti senėjančios visuomenės iššūkius, kokios teigiamo pokyčio galimybės egzistuoja ir kaip galime sėkmingai jomis pasinaudoti.

1. Visuomenės senėjimas ir sveikatos būklė

Sąlyginis visuomenės suskirstymas į amžiaus grupes iliustruoja darbo rinkos potencialą, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų poreikį, visuomenės raidą ir visuomenėje vykstančių demografinių pokyčių rezultata. Tam tikra visuomenės amžiaus grupė gali būti charakterizuojama tik jai būdingomis, ją iš kitų grupių išskiriančiomis savybėmis. Pirmame šio skyriaus poskyryje pristatoma visuomenės struktūros pagal amžių dinamika 100 metų laikotarpiu, t. y. per paskutinius penkis dešimtmečius įvykę pokyčiai ir Lietuvos visuomenės senėjimo tendencijos iki 2070 m. Pastebima, kad Lietuvos populiacija sensta ypač sparčiai ir, tikėtina, kad netolimoje ateityje busime viena seniausių visuomenių ES. Tai kels iššūkių valstybės ekonominei ir socialinei politikai, nes didės ir darbingo amžiaus žmogui tenkančių išlaikomų asmenų skaičius.

Tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė ilgėja sparčiau nei tikėtina sveiko gyvenimo trukmė ir tai lemia su amžiumi prastėjančią gyvenimo kokybę. Kitas šios ataskaitos poskyris skirtas pristatyti Lietuvos gyventojų ilgėjančio gyvenimo kokybės rodiklius: vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, sergamumas įvairiose amžiaus grupėse, nuomonė apie sveikatos būklę, taip pat palyginti Lietuvos situaciją ES kontekste.

Statistiniai ir apklausų duomenys rodo, kad didesnės sveikatos problemos prasideda jau nuo 50 m. ir sveikatos priežiūros išlaidos, tenkančios vienam gyventojui, su amžiumi didėja. Trečiajame poskyryje analizuojamos valstybės sveikatos priežiūros išlaidos pagal amžiaus grupes ir sveikatos priežiūros paslaugų kategorijas.

Vis dėlto, siūloma gerą sveikatą vyresniame amžiuje apibrėžti plačiau nei tik ligos buvimu ar nebuvimu: žmogaus socialinis aktyvumas ir gera emocinė būklė yra geras sveikatos ir gerovės rodiklis. Ketvirtajame šio skyriaus poskyryje Lietuvos situacija įvertinama pagal Aktyvaus senėjimo indeksą, aptariami Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių psichologinės būklės apklausos rezultatai. Duomenys rodo, kad vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojai aktyvumu darbo rinkoje viršija ES vidurkį, tačiau vangiai įsitraukia į visuomenines veiklas, egzistuoja nemaža vienišumo problema.

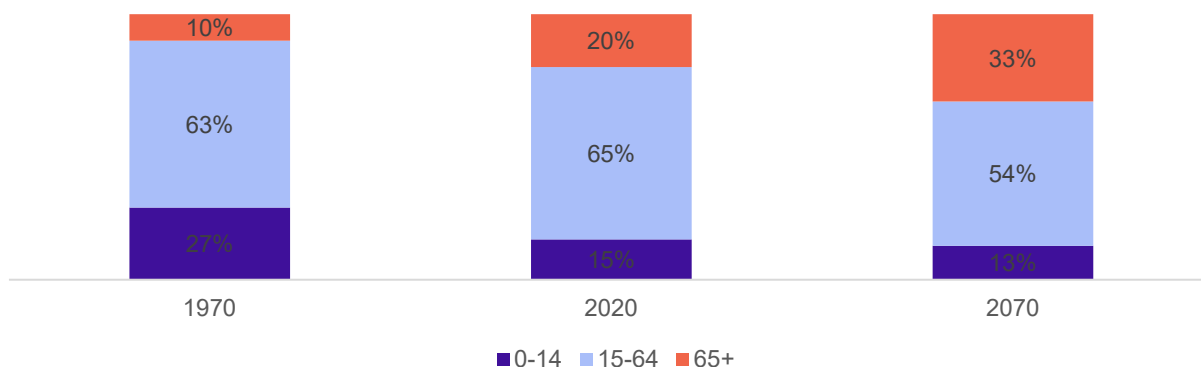
1.1. Visuomenės struktūra pagal amžių ir tendencijos

Šiame poskyryje pristatyta visuomenės struktūra pagal amžių bei ateities tendencijos, atsižvelgiant į vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės prognozes.

2020 m. pradžioje Lietuvoje gyveno beveik 2,8 mln. žmonių, iš kurių penktadalis buvo 65 m. amžiaus ir vyresni. Per pastaruosius 50 metų šios amžiaus grupės dalis visuomenėje padvigubėjo ir prognozuojama, kad dar po 50 metų ji sudarys daugiau nei trečdalį visuomenės (1 pav.). Taip pat prognozuojama, kad per artimiausius 30 metų Lietuva bus viena iš sparčiausiai senėjančių visuomenių ES¹¹: tikėtina, kad 2050 m. pusę Lietuvos populiacijos sudarys 51,5 m. amžiaus ir vyresni žmonės, kai tuo tarpu ES amžiaus mediana bus 48 metai.

¹¹ Ageing Europe 2019

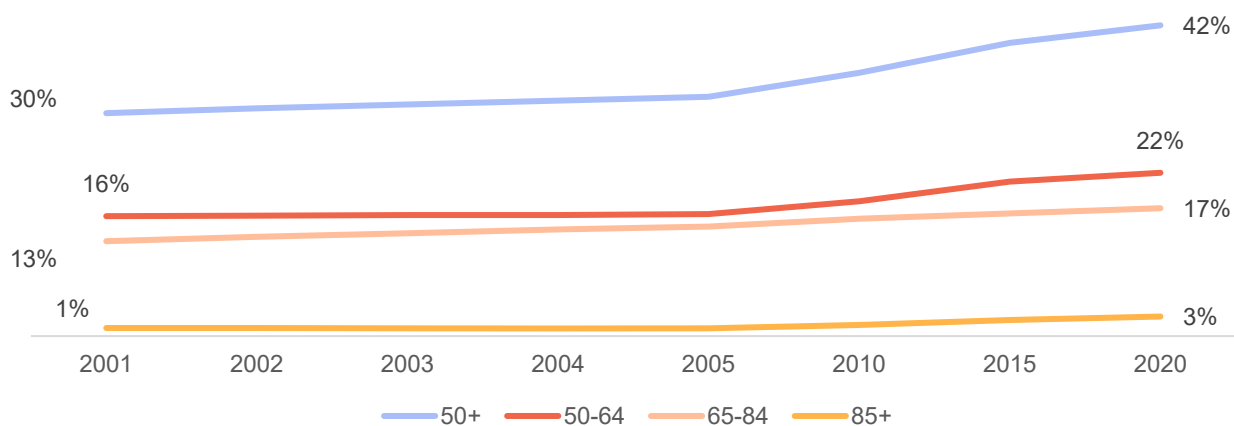
1 pav. Visuomenės amžiaus struktūros kaita ir prognozė

Šaltinis: Eurostat

Smulkiau nagrinėjant vyresnio amžiaus žmonių grupę, pastebima, kad per paskutinius 20 metų sparčiausiai augo 50–64 m. amžiaus grupės dalis visuomenėje (2 pav.). Ši demografinė tendencija yra kartu ir iššūkis darbo rinkai ir galimybė panaudoti sukauptą patirtį ir atskleisti turimą šių žmonių potencialą.

2 pav. Vyresnio amžiaus gyventojų dalis nuo visų gyventojų, metų pradžioje

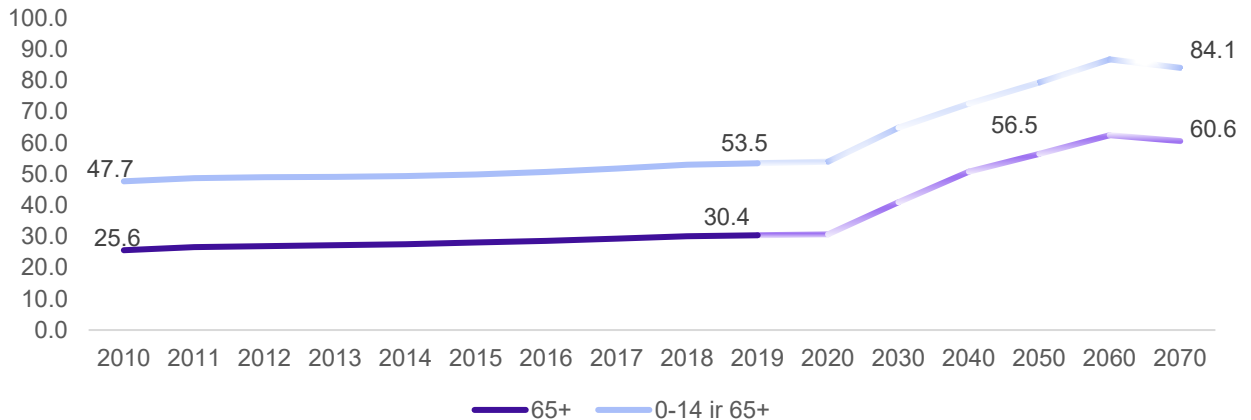
Šaltinis: LSD

Kitoms sąlygoms nekintant, darbo stažo trukmė ateityje augs, tačiau santykinai neženkliai. Prognozuojama, kad per ateinančius 50 metų vidutinis pasitraukimo iš darbo rinkos amžius didės 1–2 m. Iki 2070 m. vidutinis pasitraukimo iš darbo rinkos amžius vyrams augs nuo 63,2 iki 64,3 m., o moterims nuo 61,8 iki 63,8 m. Darbo stažas nuo 38,8 m. vyrams ir 38,2 m. moterims visiems pailgės iki 41,1 metų¹². Tai reiškia, kad santykis tarp darbingo ir pensinio amžiaus gyventojų skaičiaus ir toliau mažės. 2019 m. Lietuvoje 100 darbingo amžiaus žmonių teko 30 vyresnio amžiaus (65+) žmonių. Prognozuojama, kad 2050 m. tam pačiam darbingo amžiaus

¹² Vidija Pastukiene, Lithuanian country fiche on pension projections, 2017

žmonių skaičiui teks 56 vyresnio amžiaus žmonės, o 2070 m. – 60 (3 pav.). Numatoma, kad šie skaičiai ES bus atitinkamai 2050 m. - 52 ir 2070 m. – 54 žmonės, tenkantys 100 darbingo amžiaus žmonių.

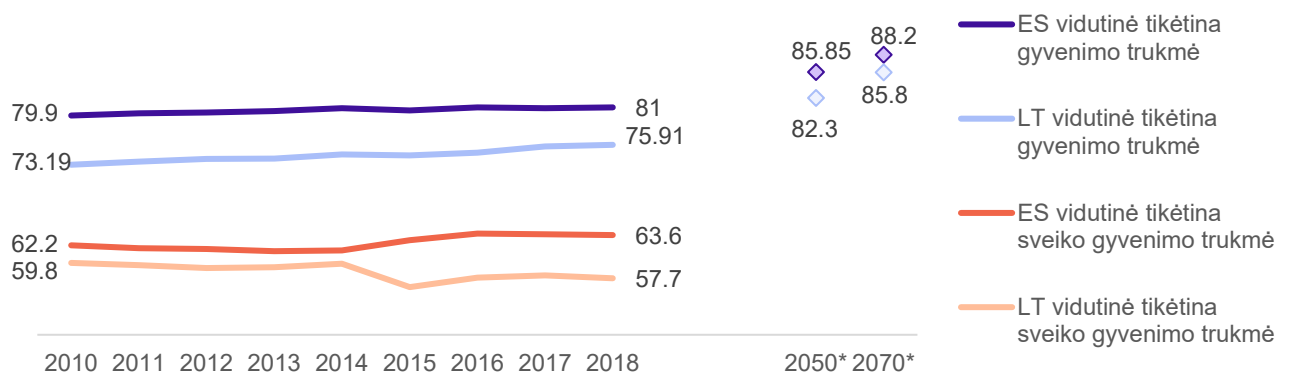
3 pav. Asmenų skaičius, tenkantis 100 Lietuvos darbingo amžiaus (15–64) žmonių, ir prognozė iki 2070 m.

Šaltinis: Eurostat 2020-06-03 duomenys

Gerėjančios gyvenimo ir darbo sąlygos, medicinos pažanga, populiarėjantis sveiko gyvenimo būdas lėmė mažėjančią mirtingumą ir ilgėjančią gyvenimo trukmę¹³. 2010–2018 m. laikotarpiu ES ji pailgėjo vieneriais metais, Lietuvoje – beveik trejais metais. Prognozuojama, kad per ateinančius 50 metų Lietuvos gyventojų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė pailgės apie 10 metų ir apie 2070 m. sieks beveik 86 metus (4 pav.). Dėl ekonominės ir socialinės plėtros atotrūkio tarp Lietuvos ir ES vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės mažėja, tačiau nepakankamai, kad per ateinančius 50 metų pasiektume ES lygį.

4 pav. Tikėtina gyvenimo ir sveiko gyvenimo trukmė Lietuvoje ir ES, metais

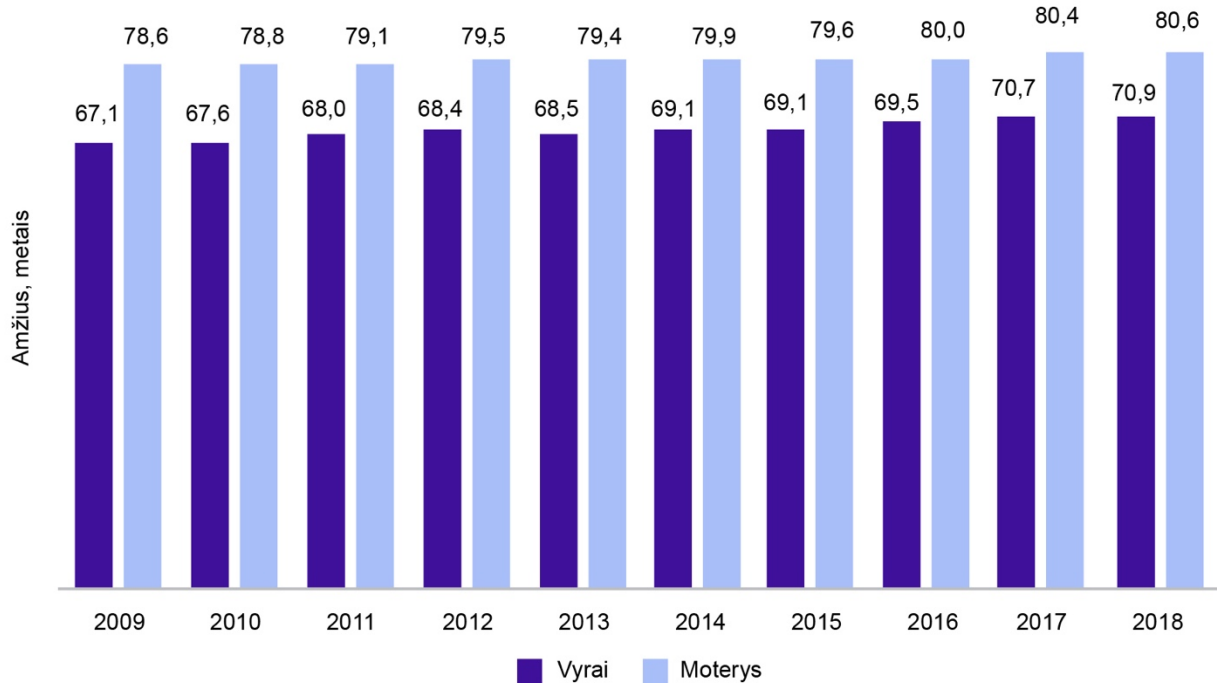

Šaltinis: Eurostat, *prognozė The 2018 Ageing Report Economic & Budgetary Projections for the 28 EU Member States (2016-2070) (EK)

¹³ Ageing Europe 2019

Atotrūkis tarp Lietuvos vyrų ir moterų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės taip pat mažėjo, bet vis dar išlieka labai didelis. Tikėtina, kad moterys vidutiniškai gyvens 10 metų ilgiau (iki 80,6 m.) nei vyrai (70,9 m.) (5 pav.). ES šie netolygumai perpus mažesni: vyrų ir moterų tikėtina vidutinė gyvenimo trukmė siekia atitinkamai 78,3 m. ir 83,6 m.

5 pav. Lietuvos vyrų ir moterų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė 2009–2018 m.

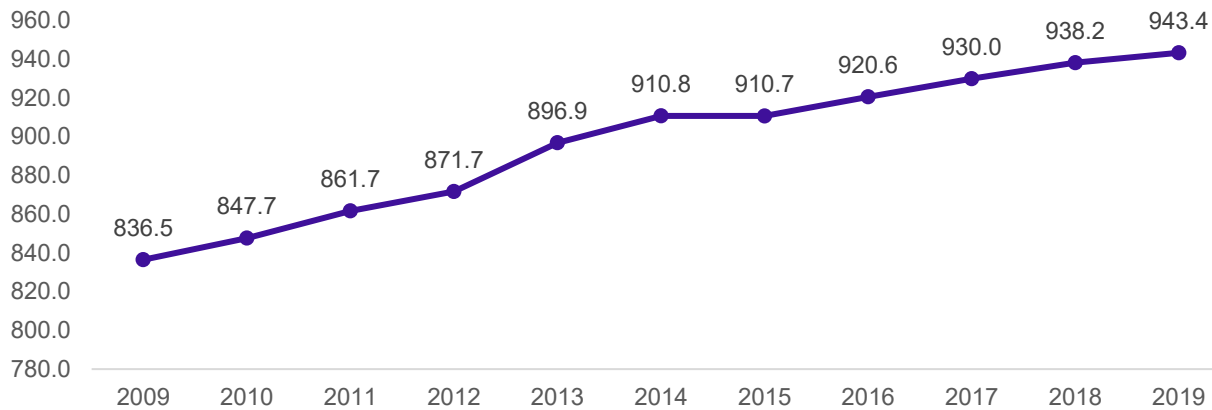
Šaltinis: LSD 2019

1.2. Vyresnio amžiaus visuomenės sveikatos būklė

Šis poskyris skirtas analizuoti Lietuvos gyventojų ilgėjančio gyvenimo ir jo kokybės rodiklius, taip pat apibūdinti Lietuvos situaciją ES kontekste.

Kaip jau minėta, vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės augimas yra civilizacijos pasiekimas, ypač jei ilgėjančio gyvenimo kokybė išlieka gera. Vis dėlto, pastebima, kad didžiąją dalį vyresnio amžiaus žmonių vargina įvairūs sveikatos sutrikimai. Ligos rodiklis, apibūdinantis žmonių, kuriems registruota bent viena liga, skaičių 1000 gyventojų, 65 m. amžiaus grupėje augo ir 2019 m. siekė 943 (6 pav.).

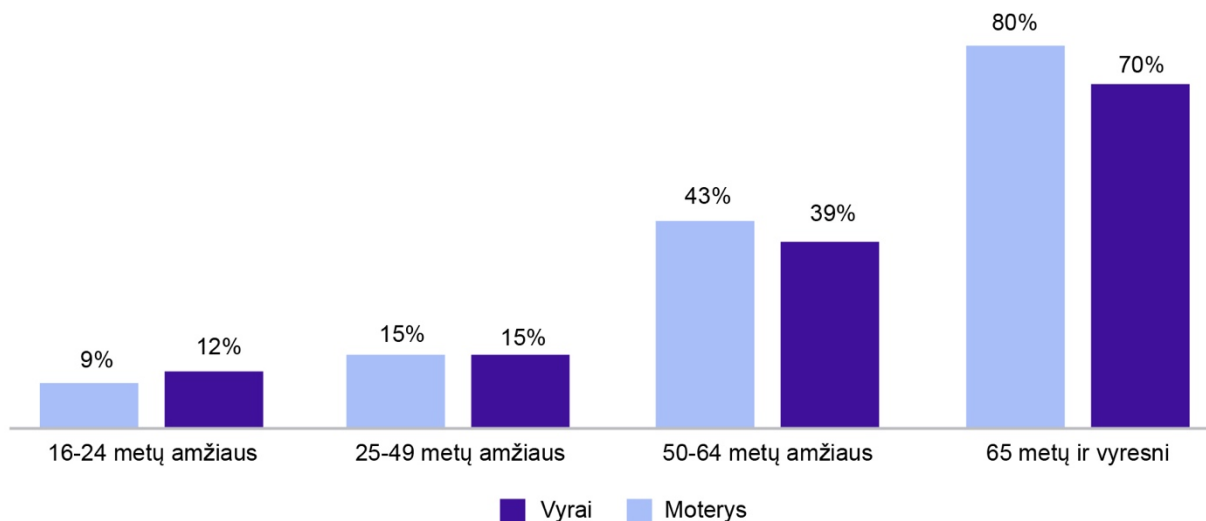
6 pav. Sergančių asmenų skaičius tenkantis 1000 gyventojų 65+ grupėje

Šaltinis: Higienos institutas

Taip pat jau sulaukus 50 m., pastebimai daugėja asmenų, turinčių ilgalaikių sveikatos sutrikimų, o 65 m. amžiaus ir vyresnių žmonių grupėje sergančių lėtine liga žmonių dalis siekia 70–80 proc. (7 pav.).

7 pav. Asmenų, sergančių lėtine liga arba turinčių ilgalaikių sveikatos sutrikimų, dalis pagal amžiaus grupes 2018 m.

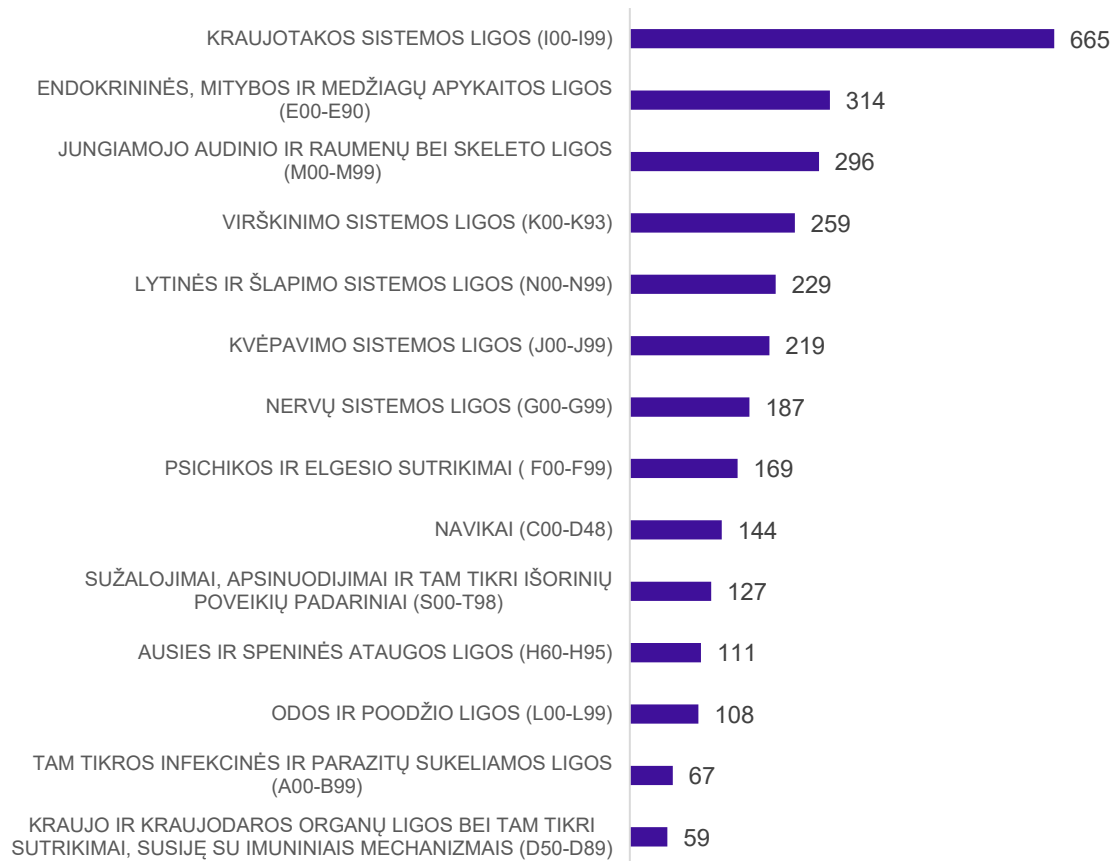

Šaltinis: LSD 2019

Didžiausias sergamumas fiksuojamas kraujotakos sistemos, endokrininės, mitybos ir medžiagų apykaitos, jungiamojo audinio ir raumenų bei skeleto ligomis (8 pav.). Taip pat yra pastebėta, kad su amžiumi didėja

polisergamumo atvejų ir skirtingų tyrimų¹⁴ ¹⁵ duomenimis apie 80-98 proc. vyresnio amžiaus žmonių turi daugiau nei vieną lėtinę ligą.

8 pav. 2019 m. sergančių asmenų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų 65+ grupėje pagal ligų grupes

Šaltinis: Higienos institutas

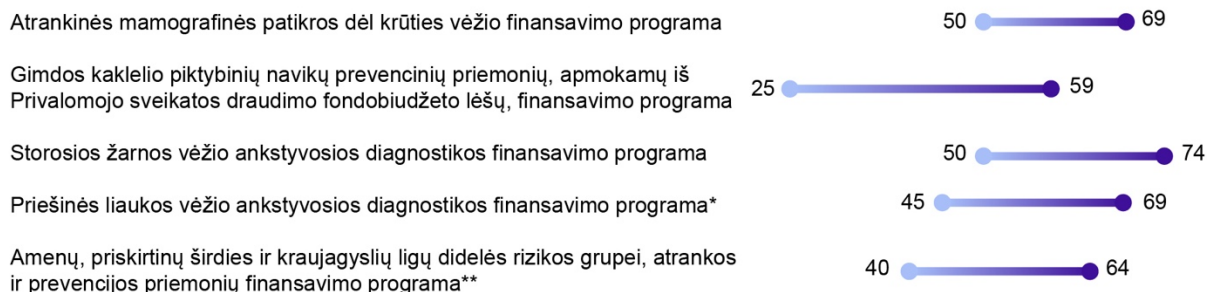
Vyresniame amžiuje padidėja ir onkologinių ligų rizika. Didžiausias sergamumas onkologinėmis ligomis fiksuojamas 65–80 m. amžiaus moterų grupėje ir 70–85 m. amžiaus vyrų grupėje. Dėl dažnų lėtinių ligų atvejų onkologinės ligos diagnozuojamos vėliau, jų simptomus priskiriant kitiems turimiems susirgimams¹⁶, todėl tam, kad liga būtų diagnozuota kuo anksčiau, jau penkiasdešimtmečiai yra visų Lietuvoje vykdomų prevencinių programų potencialūs dalyviai (9 pav.)

¹⁴ Glynn LG et al. (2011). The prevalence of multimorbidity in primary care and its effect on health care utilization and cost. *Family Practice*, 28(5):516–523

¹⁵ Fortin M, Bravo G, Hudon C, Vanasse A, Lapointe L. Prevalence of multimorbidity among adults seen in family practice. *Ann Fam Med* 2005; 3: 223–28

¹⁶ Nacionalinę vėžio profilaktikos ir kontrolės 2014–2025 metų programą

9 pav. Prevencinės programos ir jų tikslinės grupės

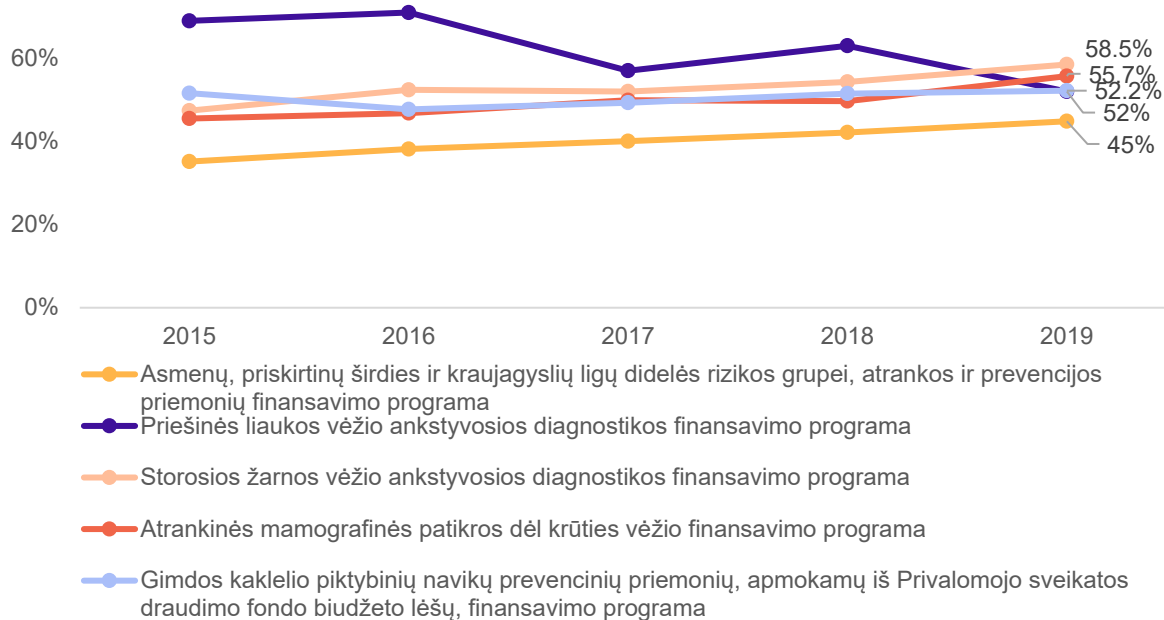
* 50-69 m. vyrai ir vyrai nuo 45 metų, jei jų tėvai ar broliai sirgo priešinės liaukos vėžiu

** 40-54 m. vyrai (imtinai) ir 50-64 m. moterys (imtinai)

Šaltinis: VLK

Vis dėlto, Lietuvoje dalyvavimo prevencinėse programose apimtys nepakankamos (10 pav.). Atskirose programose dalyvavo apie pusę (45–58,5 proc.) tikslinės populiacijos.

10 pav. Tikslinės populiacijos dalis, dalyvavusi prevencijos programose

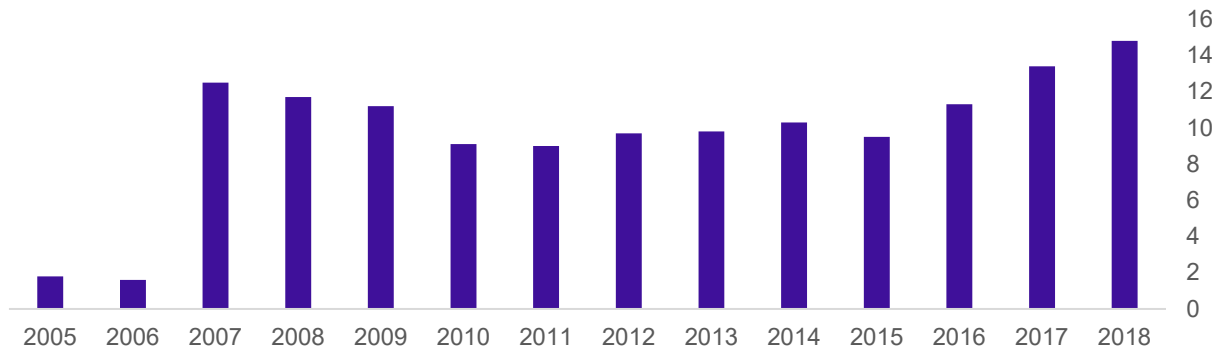

Šaltinis: IS Sveidra ir LSD duomenys, skaičiavimai STRATA

Taigi, pastebima, kad prevencijai vyresnio amžiaus žmonės vis dar skiria nepakankamai dėmesio. Tai gali būti paaiškinta nepakankamu švietimu, stereotipų įsigalėjimu, nesusiformavusia ligų prevencijos kultūra, laiko apsilankyti pas gydytoją trūkumu, sveikatos priežiūros įstaigų aktyvumo kviečiant dalyvauti stoka. Visgi

nuo 2007 m. valstybės biudžeto lėšomis pradėjus kompensuoti sezoninio gripo vakciną rizikos grupėms (65+), skiepimų skaičius žymiai išaugo (11 pav.). Nepaisant to, vyresnio amžiaus asmenų skiepimo nuo sezoninio gripo aprėpties mastas tebėra gerokai mažesnis negu Pasaulinės sveikatos organizacijos kiekvieno gripo sezono metu rekomenduojama ne mažesnė kaip 75 proc. rizikos grupei priklausančių asmenų dalis. Palyginimui, 2018–2019 m. gripo sezono metu Lietuvoje pasiskiepijo beveik 15 proc. visų vyresnio amžiaus asmenų.

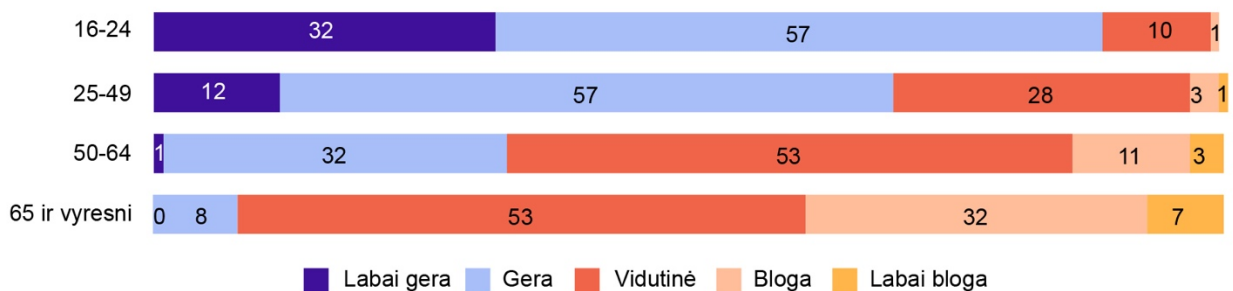
11 pav. Nuo gripo paskiepytų 65 m. ir vyresnių gyventojų dalis | proc.

Šaltinis: Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centras

Prastesnė vyresnės visuomenės dalies sveikata atspindi ir gyventojų nuomonės apie savo sveikatą apklausų rezultatuose. 2018 m. Lietuvoje kiek daugiau nei trečdalis 50–64 m. amžiaus Lietuvos gyventojų savo sveikatą vertino „labai gerai“ ir „gerai“, o 65+ amžiaus grupėje tokios nuomonės buvo tik maždaug 1 iš 12 žmonių (12 pav.).

12 pav. Gyventojų nuomonė apie savo sveikatą 2018 m.

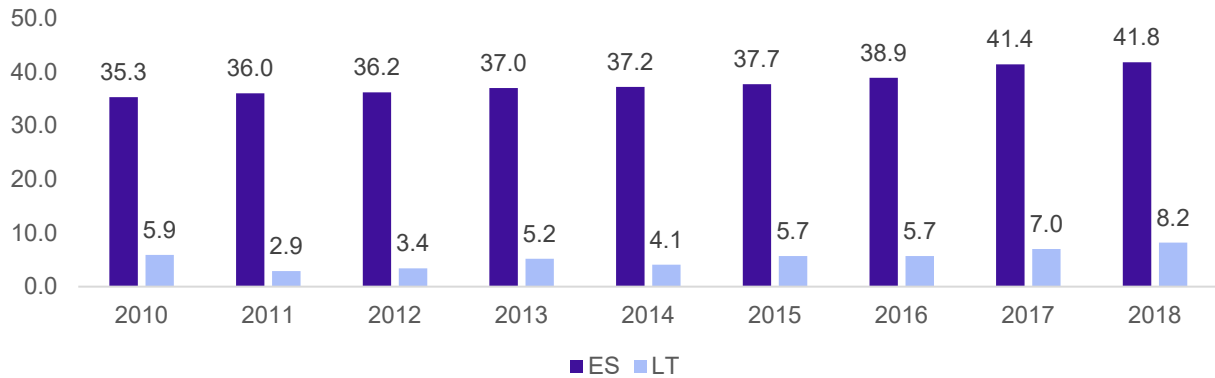

Šaltinis: LSD Gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos 2019

Palyginus, ES savo sveikatos būkle patenkintų vyresnio amžiaus žmonių dalis penkis kartus didesnė (13 pav.). Remiantis apklausų duomenimis, gaunamos pajamos daro įtaką savo sveikatos vertinimui: Lietuvoje labai gerai ir gerai savo sveikatą vertino 28 proc. didžiausias pajamas savo amžiaus (65+) grupėje gaunančių žmonių. Statistiniai duomenys rodo, kad esama ryšio tarp asmens sveikatos būklės ir jo gaunamų pajamų, todėl tikėtina, kad vystantis Lietuvos ekonomikai ir didėjant aukštesnes pajamas gaunančių vyresnio amžiaus žmonių grupei, sveikatos būklės vertinimas 65+ amžiaus grupėje gerės.

Vis dėlto, kol kas tendencijos yra priešingos. Per paskutinius aštuonerius metus tikėtina sveiko gyvenimo¹⁷ trukmė Lietuvoje sumažėjo dvejais metais ir 2018 m. sudarė 76 proc. visos tikėtinos gyvenimo trukmės (palyginimui, ES – 78,5 proc.).

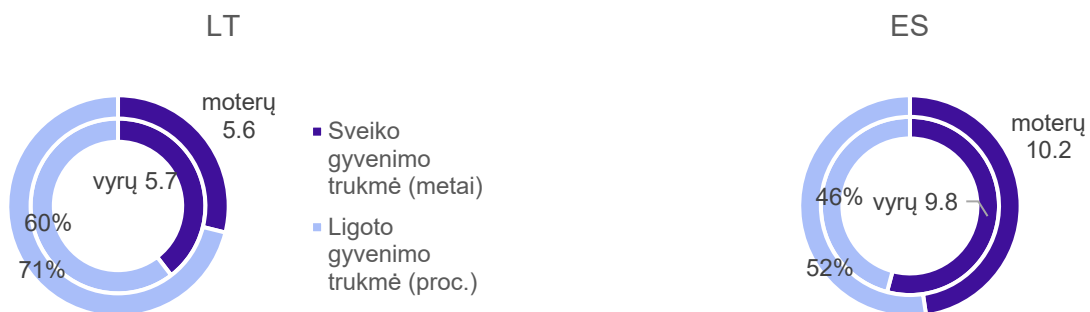
13 pav. Vyresnio amžiaus žmonių dalis (proc.) vertinančių savo sveikatą „labai gerai“ ir „gerai“

Šaltinis: Eurostat

10 metų ilgesnė vidutinė tikėtina moterų gyvenimo trukmė savaiame nereiškia tokio pat didelio atotrūkio tarp lyčių, vertinant sveiko gyvenimo trukmę. Jis siekia 3,5 metų, o 65+ amžiaus grupėje beveik išnyksta (moterų – 5,7 m. ir vyrų – 5,6 m.). 2017 m. Lietuvos 65 m. ir vyresnių moterų ir vyrų tikėtina gyvenimo trukmė atitinkamai siekė 19,4 m. ir 14,4 m. ir tai reiškia, kad vyresnio mažiau moterims prognozuojama du trečdalius likusio gyvenimo praleisti prastos sveikatos, vyrams – daugiau nei pusę. ES numatoma, kad vidutiniškai 65 m. ir vyresni žmonės geros sveikatos praleis apie pusę likusio gyvenimo (14 pav.).

14 pav. 2017 m. tikėtina vidutinė sveiko ir ligoto gyvenimo trukmė 65+

Šaltinis: Eurostat

Taigi, senėjanti visuomenė neabejotinai kelia sveikatos priežiūros paslaugų paklausą. Prasidėjusios didesnės sveikatos problemos, lėtinės ligos ir polisergamumas reiškia ir didesnes sveikatos priežiūros išlaidas.

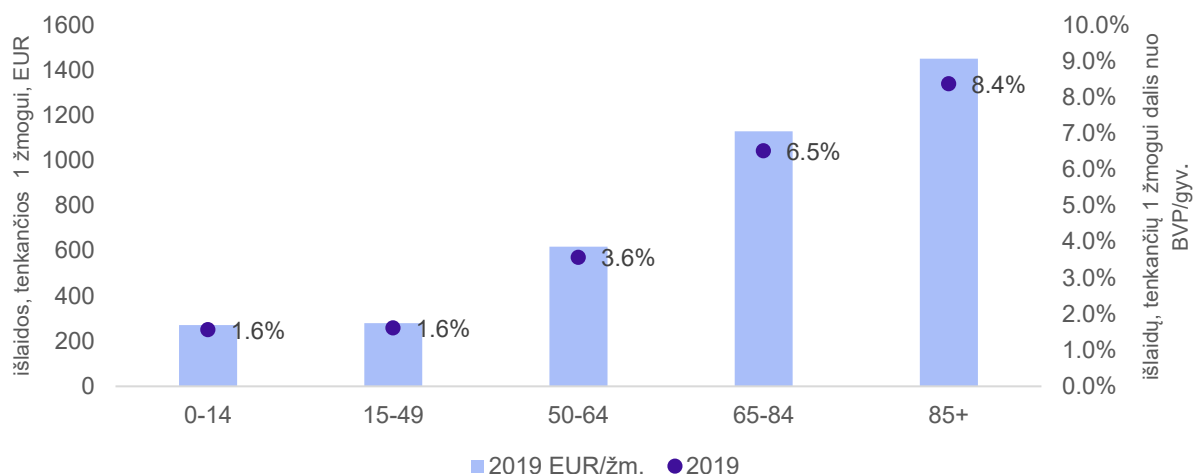
¹⁷ Gera sveikata reiškia, kad žmogaus veikla nėra ribojama dėl jo sveikatos būklės arba negalios, todėl šis rodiklis taip pat vadinamas vidutine tikėtina gyvenimo be negalios trukme (LSD).

1.3. Senėjančios visuomenės įtaka sveikatos priežiūros išlaidoms

Šiame poskyryje analizuojamos valstybės sveikatos priežiūros išlaidos pagal amžiaus grupes ir sveikatos priežiūros paslaugų kategorijas.

Lietuvos išlaidos sveikatos priežiūrai auga ir 2008–2018 m. laikotarpiu vienam gyventojui per dešimtmetį beveik padvigubėjo (vertinant absoliučius skaičius). 2018 m. jos sudarė 6,6 proc. BVP. Tai ES vidurkiui artimas rezultatas (2018 m. 7 proc. BVP)¹⁸. Su amžiumi prastėjanti Lietuvos visuomenės sveikata atsispindi Lietuvos sveikatos priežiūros išlaidų struktūroje (15 pav.). Žymus išlaidų didėjimas prasideda nuo 50 m. amžiaus. Palyginus su jaunesnio amžiaus grupėmis, 50–64 m. amžiaus grupėje sveikatos priežiūros išlaidų dalis, tenkanti vienam gyventojui, 2,2 karto didesnė ir augimo tendencija išlieka 65–84 m. ir 85+ m. amžiaus grupėse.

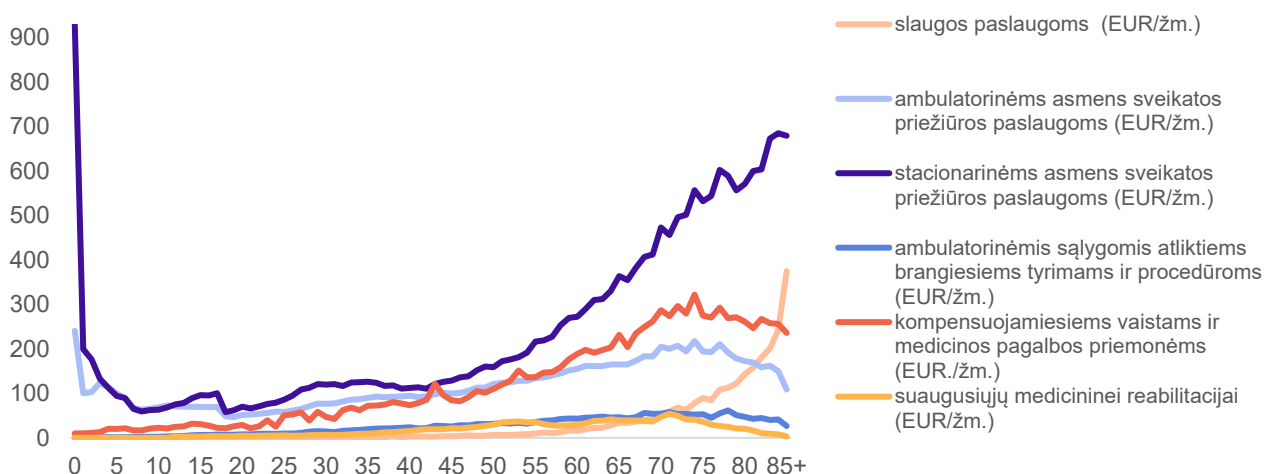
15 pav. 2019 m. Lietuvos sveikatos priežiūros išlaidų struktūra pagal amžiaus grupes

Vertinant sveikatos priežiūros paslaugų paklausą pagal amžiaus grupes ir paslaugų kategorijas, nuo 50 m. amžiaus didėja stacionariųjų sveikatos priežiūros paslaugų, kompensuojamųjų vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, nuo 70 m. amžiaus – ambulatorinių sveikatos priežiūros paslaugų, nuo 75 – slaugos paslaugų poreikis (16 pav.).

¹⁸ Eurostat

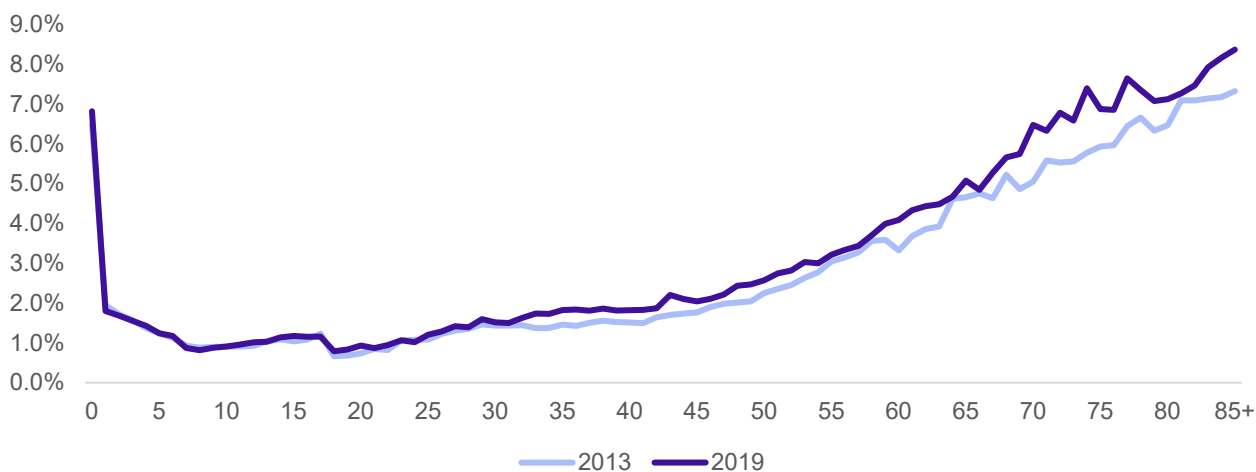
16 pav. Sveikatos priežiūros išlaidos¹⁹ Lietuvoje pagal amžiaus grupes ir paslaugų kategorijas 2019 m.

Šaltinis: VLK ir LSD

Lyginant 2013 m. ir 2019 m. sveikatos priežiūros išlaidų duomenis pagal amžių, matyti, kad ženkliausiai išlaidų dalis padidėjo 70–80 m. amžiaus grupėje (17 pav.).

17 pav. Sveikatos priežiūros išlaidų²⁰, tenkančių vienam gyventojui pagal amžiaus grupes, dalis nuo BVP, tenkančio vienam gyventojui (to meto kainomis)

Šaltinis: VLK, LSD; STRATA skaičiavimai

Natūralu, kad intensyvesnės sveikatos priežiūros gyventojams reikia itin jauname ir vyresniame amžiuje: didžiausia išlaidų dalis, tenkanti vienam gyventojui, skiriama naujagimių ir 85 m. ir vyresnių žmonių grupei. Visgi sveikatos priežiūros išlaidų kreivė pradeda staigiai kilti gana anksti – vos perkopus lietuvių amžiaus medianą (2019 m. 44,1 m.). Į šio iššūkio sprendimą turėtų būti žvelgiama nacionaliniu lygiu.

¹⁹ VLK informacinių sistemų duomenys

²⁰ VLK informacinių sistemų duomenys

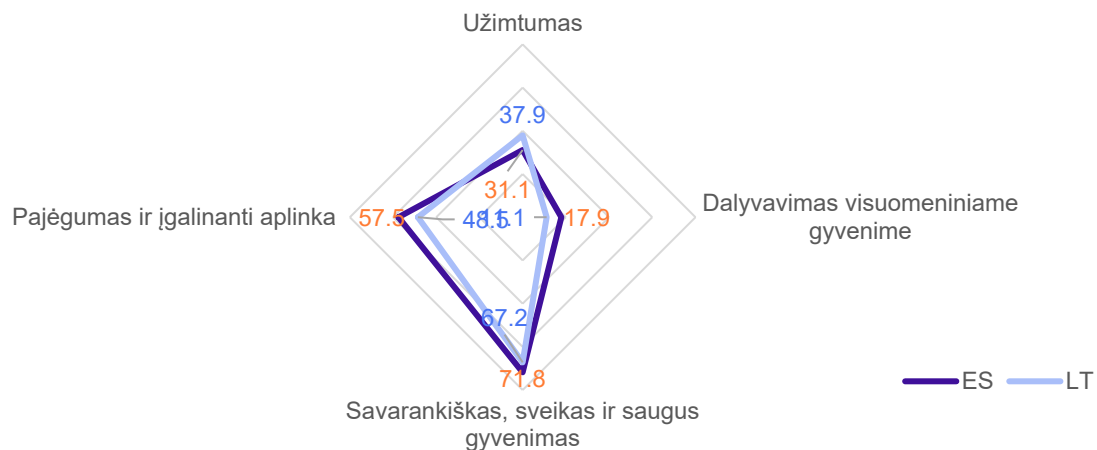
Gerą sveikatą vyresniame amžiuje siūloma apibrėžti plačiau nei tik ligos buvimu ar nebuvimu: žmogaus fizinis ir psichinis pajėgumas yra geresnis sveikatos ir gerovės rodiklis²¹. Kitame poskyryje aptarti vyresnio amžiaus žmonių socialinį aktyvumą ir jauseną nusakantys rodikliai.

1.4. Vyresnių žmonių socialinis aktyvumas ir emocinė būklė

Vyresnio amžiaus visuomenės dalis didėja ir ją charakterizuojančios ypatybės bei jos vyraujančios nuotaikos stipriai veiks visos valstybės gyvenimą. Būtina siekti, kad vyresnio amžiaus žmonės gerai jaustųsi, aktyviai dalyvautų kultūriniame ir politiniame gyvenime, plėtotų socialinius ryšius, būtų kuo savarankiškesni pasitelkdami naujas technologinius sprendimus ir pan. Šiame poskyryje Lietuvos situacija apžvelgiama pagal Aktyvaus senėjimo indeksą²², aptariami Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių psichologinės būklės apklausos rezultatai.

Aktyvaus senėjimo indeksas apjungia keletą aktyvumą vyresniame amžiuje lemiančių veiksnių: elgsenos ir asmeninės savybės, ekonominės galimybės, valstybės kultūra ir santvarka, sveikatos ir socialinės paslaugos, pritaikyta aplinka ir infrastruktūra. Kol kas Lietuvos pozicijos šiame indekse yra žemos (20 vieta ES) ir nesiekia ES vidurkio (18 pav.). Tai rodo, kad bendrai vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybės rodikliai ir prielaidos jų augimui nėra aukšti. Pagal vyresnio amžiaus žmonių užimtumo rodiklius lenkiame ES vidurkį, tačiau vyresnio amžiaus žmonių potencialas turi būti matuojamas ne tik aktyvumu darbo rinkoje, bet ir dalyvavimu visuomeniniame gyvenime, gyvenimo kokybe, pajėgumais ir galimybėmis aktyviam senėjimui.

18 pav. Pozicijos pagal 2018 m. Aktyvumo senatvėje indekso dimensijas

Šaltinis: Active ageing index; JT organizacija ir EK

Lietuvos pozicijos gana žemos pagal vyresnio amžiaus savanorišką veiklą ir dalyvavimą politiniame gyvenime. Pusė apklaustųjų nedalyvauja ir neketina dalyvauti savanoriškoje veikloje. Skeptiškas požiūris į

²¹ A. Bagdonas, A. Kairys, O. Zamalijeva. Senų žmonių funkcionavimo, senatvės ir senėjimo tyrimų gairės: biopsichosocialinio modelio prieiga

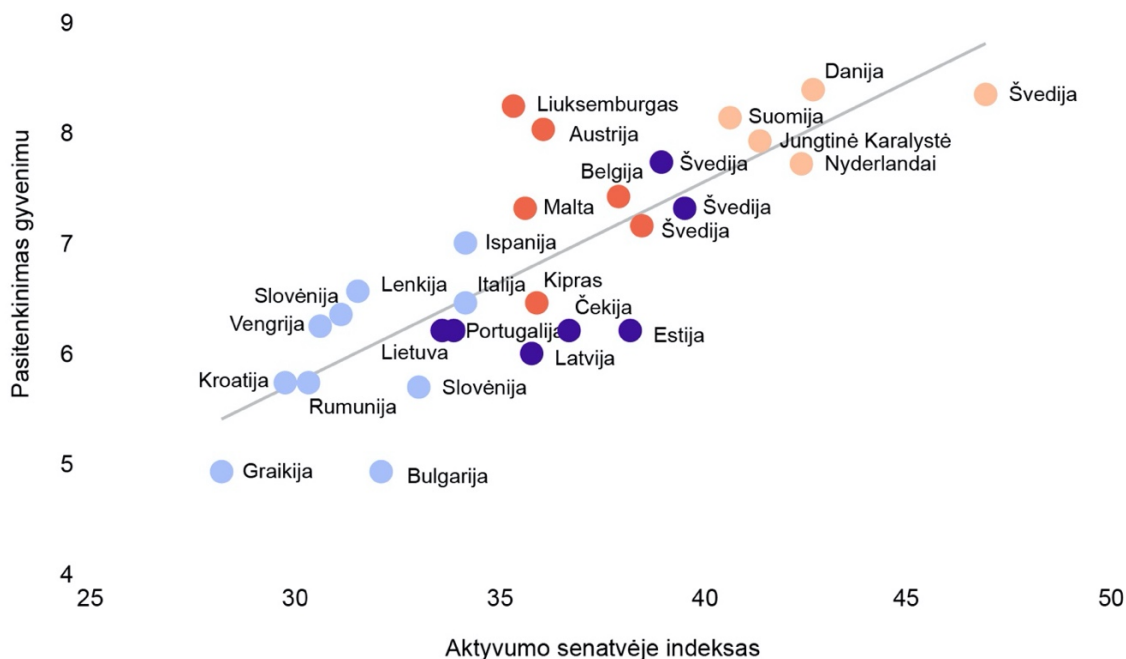
²² [Active ageing index](#)

šià veiklą stiprèja su respondentų amžiumi: nedalyvaujantys ir neketinantys dalyvauti savanoriškoje veikloje nurodè 46 proc. 45–64 m. amžiaus asmenų ir 72 proc. vyresnių nei 65 m. amžiaus asmenų. Taip pat mažiau linkę įsitraukti į savanoriškà veiklą yra žemesnį išsilavinimą turintys asmenys.

Taigi, būtina daugiau dėmesio skirti vyresnio amžiaus žmonių socialinės įtraukties, bendruomeniškumo didinimui, nes tai turi įtakos žmonių savijautai ir psichologinei būsenai. Kol kas Lietuvoje vyresnio amžiaus gyventojai gyvenimu patenkinti mažiau negu vidutinis ES pilietis (19 pav.). Viena vertus, tai yra sietina su ekonominiais ir aplinkos veiksniais, tačiau įtakà tokiai savijautai daro ir socialiniai aspektai. Pastebima, kad vyresnio amžiaus gyventojų socialinis ratas traukiasi ir balansuoja ant socialinės izoliacijos ribos²³. Dažnas vyresnio amžiaus gyventojas per dieną vidutiniškai bendrauja vos su vienu žmogumi. Vyresnio amžiaus gyventojų socialiniai ryšiai trapūs. Net penktadalis 60 m. ir vyresnio amžiaus gyventojų ištikus bėdai neturėtų giminaičių ar draugų, į kuriuos galėtų kreiptis pagalbos²⁴. Taip pat pastebima, kad nors suaugę vaikai ar kiti artimi giminaičiai ir gali suteikti pagalbà, tačiau toks santykis nebūtinai patenkina emocinius bendravimo poreikius. Ši problema ypač ūmi kalbant apie vienišus senolius.

Daugiau nei pusė 60 m. ir vyresnių Lietuvos žmonių, gyvenančių vienių, bent kartais pasijaučia socialiai vieniši: jiems iš aplinkoje esančių žmonių kur kas dažniau nei gyvenantiems kartu su kitais trūksta tokių, kuriais galėtų visiškai pasikliauti (56,4 proc. lyginant su 47,4 proc. tų, kurie gyvena ne vieni), kuriems jaustųsi artimi (55,6 proc. ir atitinkamai 44 proc.) ir į kuriuos galėtų kreiptis ištikus bėdai (53,5 proc. ir 35,7 proc.)²⁵. Tai rodo, kad vyresnio amžiaus žmonių įtraukties bei geros emocinės sveikatos užtikrinimui reikalingas papildomas dėmesys. Bendravimo ir emocinės paramos poreikį iliustruoja ir iniciatyvos „Sidabrinė linija“ pateikiami skaičiai. Per dvejus metus (2016–2018 m.) pokalbių telefonų paslaugos vartojimas išaugo daugiau negu 10 kartų²⁶. Taigi socialinės vienatvės ir izoliacijos mažinimui reikalingos priemonės, kurios skatintų įsitraukimą į prasmingas veiklas, susipažinimą su bendraamžiais ar kitų amžiaus grupių atstovais.

19 pav. Vyresnio amžiaus žmonių pasitenkinimas gyvenimu ir valstybės pozicijos pagal Aktyvumo senatvėje indeksà, koreliacija

Šaltinis: Europos gyvenimo kokybės apklausos duomenys 2003-2016

²³ Lietuvos socialinių tyrimų centras

²⁴ Ten pat

²⁵ Ten pat

²⁶ Sidabrinė linija, Veiklos ataskaita, 2018

Apibendrinant, Lietuvos vyresnio amžiaus žmonių pasitenkinimas gyvenimu santykinai žemas. Lietuvos vyresnių gyventojų socialinis aktyvumas ir emocinė būklė, palyginti su ES, prasti. Nors darbo rinkoje vyresnių asmenų užimtumas aukštas, dalyvavimas visuomeniniame gyvenime vangus. Tai galima sieti su nesusiformavusia savanoriavimo kultūra, prastesne sveikatos būkle, poreikiu padidinti mažas pajamas.

2. Vyresnio amžiaus žmonių integracija darbo rinkoje ir kompetencijos

Pirmame šio skyriaus poskyryje pristatomi pagrindiniai 55 m. ir vyresnių asmenų integracijos darbo rinkoje rodikliai: užimtumo lygis ir pajamos. Pastebima, kad nors vyresnių Lietuvos gyventojų aktyvumas darbo rinkoje istoriškai augo, 55 m. ir vyresnių asmenų užimtumas ir pajamos išlieka žemesni, nei 25–54 m. asmenų. Analizė taip pat atskleidžia, kad žemesnį užimtumą galima sieti ir su paplitusiu apsisprendimu darbo neieškoti (dėl sveikatos, asmeninių priežasčių, kitų aplinkybių), ir su sunkumais ieškant darbo.

Antrame poskyryje analizuojamos skirtingo amžiaus gyventojų kompetencijos: išsilavinimo lygis, įgūdžiai, kitos darbui palankios asmeninės savybės. Analizės rezultatai rodo, kad vyresni gyventojai ne tik patys vidutiniškai prasčiau vertina daugelį savo įgūdžių, tačiau vidutiniškai žemesniais įgūdžiais pasižymi ir vadovaujantis tarptautinių tyrimų, samdomų darbuotojų įgūdžių analizės rezultatais.

Galiausiai remiantis 2020 m. atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis, analizuojami vyresnių gyventojų mokymosi įpročiai, požiūris į mokymąsi bei kliūtys mokymuisi. Pastebima, kad nors ir prasčiau vertindami savo įgūdžius, vyresni gyventojai yra mažiau linkę mokytis, o dažniausiai įvardijamos nesimokymo priežastys – pats amžius bei sunkumai siekiant padengti mokymosi išlaidas.

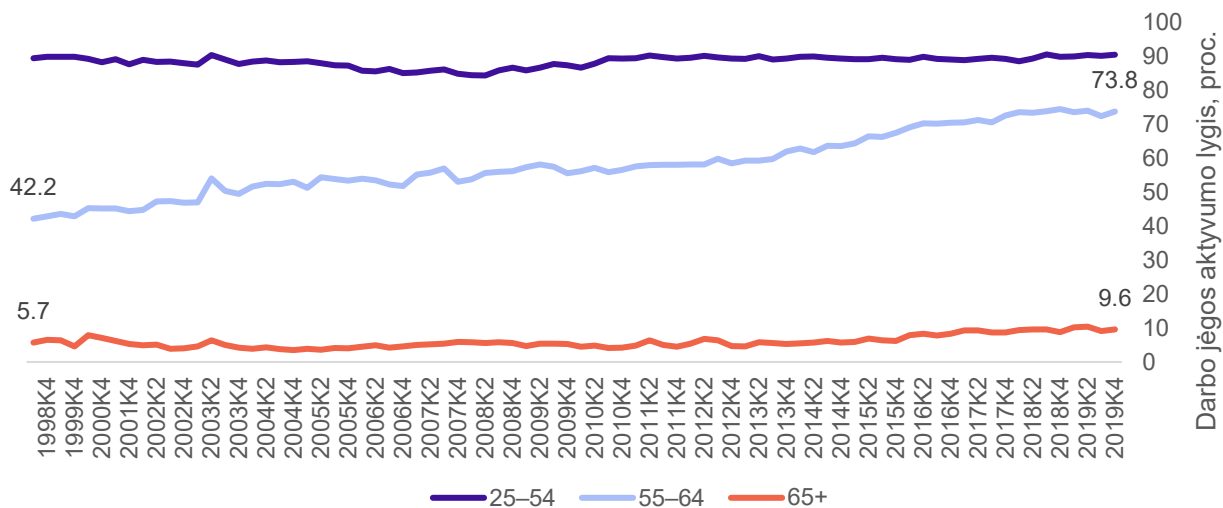
2.1. Vyresnių gyventojų integracija darbo rinkoje

Šiame poskyryje pristatomi pagrindiniai vyresnių asmenų integracijos darbo rinkoje rodikliai: užimtumo lygis ir pajamos.

Vyresnių Lietuvos gyventojų aktyvumas darbo rinkoje istoriškai augo (20 pav.). Per 20 metų darbo jėgos aktyvumo lygis (dirbančiųjų bei registruotų bedarbių dalis) 55–64 m. gyventojų grupėje išaugo apytiksliai 30 proc. punktų, o per pastaruosius 5 m. – 10 proc. punktų. Šiuos pokyčius iš dalies galima sieti su pensinio amžiaus vėlinimu. 65 m. ir vyresnių asmenų aktyvumo darbo rinkoje lygis taip pat didėjo, tačiau išliko santykinai žemas: 2019 m. pabaigoje siekė 10 proc.²⁷ Vis dėlto, 55 ir vyresnių asmenų integracijos darbo rinkoje rodikliai išlieka žemesni, nei 25–54 m. asmenų.

²⁷ Oficialiosios statistikos portalas

20 pav. Darbo jėgos aktyvumo lygis pagal amžiaus grupes

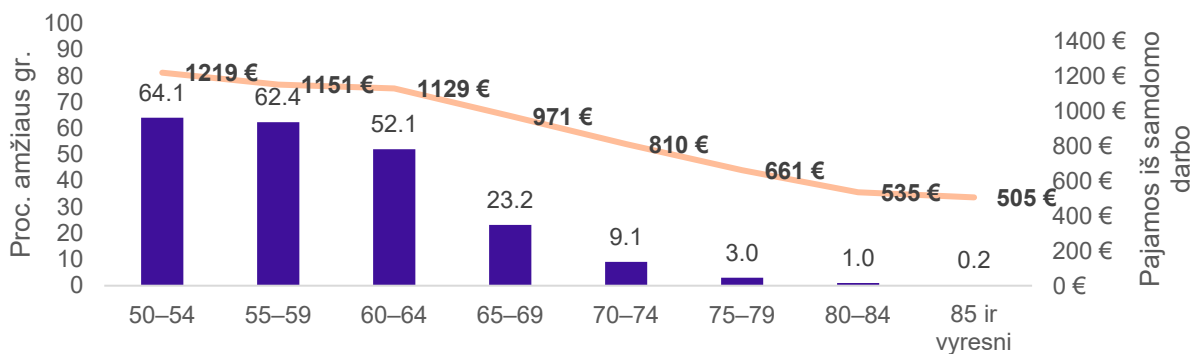

Šaltinis: LSD

Didžiausias užimtumo lygio smukimas sietinas su formalaus pensinio amžiaus pasiekimu, tačiau užimtumo lygio skirtumai pastebimi ir pensinio amžiaus jau sulaukusių (65+) asmenų grupėje. Remiantis valstybinių registrų duomenimis, 2019 m. tarp 60–64 m. gyventojų samdomą arba savarankišką darbą dirbo 55,8 proc., tarp pensinio amžiaus neseniai sulaukusių 65–69 m. – 25,7 proc., o tarp 70–74 m. – 10,5 procentus (21 pav., 22 pav.).

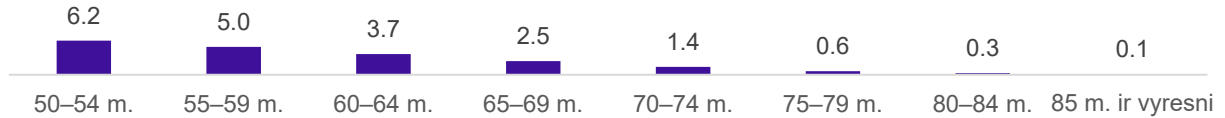
55 m. ir vyresnio amžiaus dirbantieji vidutiniškai uždirbo mažiau (21 pav.). 2019 m. SODRA duomenimis 55–64 m. asmenys uždirbo 70–90 Eur mažiau, nei 50-54 m. Tuo metu pensinio amžiaus sulaukusių 55 m. ir vyresnių darbuotojų pajamos kas 5 metus mažėjo vidutiniškai penktadaliu. Žemesnes pajamas gali lemti darbo skirtumai, kaip ekonominės veiklos sektorius ar darbo valandos.

21 pav. Vyresnio amžiaus asmenų dirbančių samdomą darbą dalis ir vidutinės draudžiamosios pajamos (2019 m.)

Duomenys SODRA, LSD, Gyventojų registras, 2019, skaičiavimai STRATA.

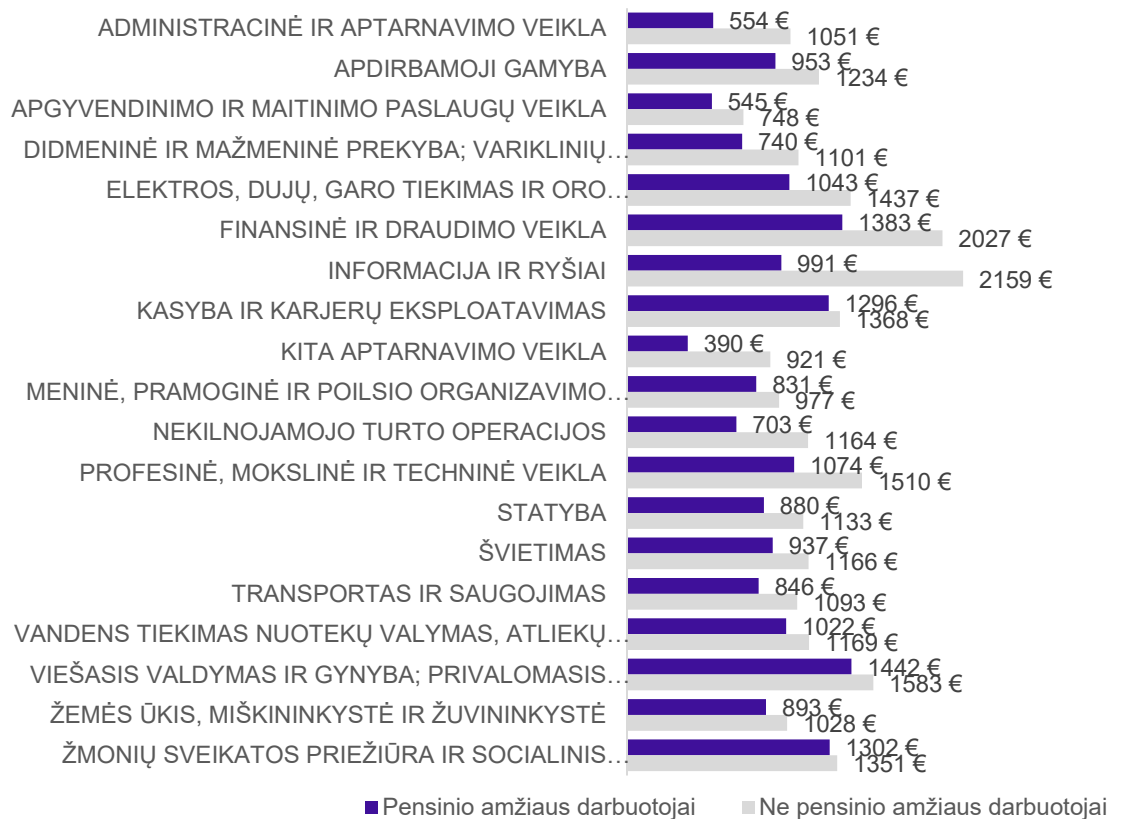
22 pav. Savarankiškai dirbantys skirtingose amžiaus grupėse

Duomenys SODRA, LSD, Gyventojų registras, 2019, skaičiavimai STRATA.

Vyresni asmenys dažniau dirbo ekonominės veiklos sektoriuose, kuriuose vidutiniškai mokami žemesni atlyginimai. Pavyzdžiui, mažiausiai pensinio amžiaus žmonių dirbo Finansinės ir draudimo veiklos (2 proc.), Informacijos ir ryšių (2,1 proc.) srityse, pasižyminčiose aukščiausiais vidutiniais atlyginimais. Kita vertus, vyresnio amžiaus darbuotojų vidutinės pajamos nusileido ir jaunesnių to paties EVRK sekcijose darbuotojų pajamomis (23 pav.).

23 pav. Pensinio amžiaus ir ne pensinio amžiaus darbuotojų draudžiamosios pajamos skirtingose ERVK sekcijose

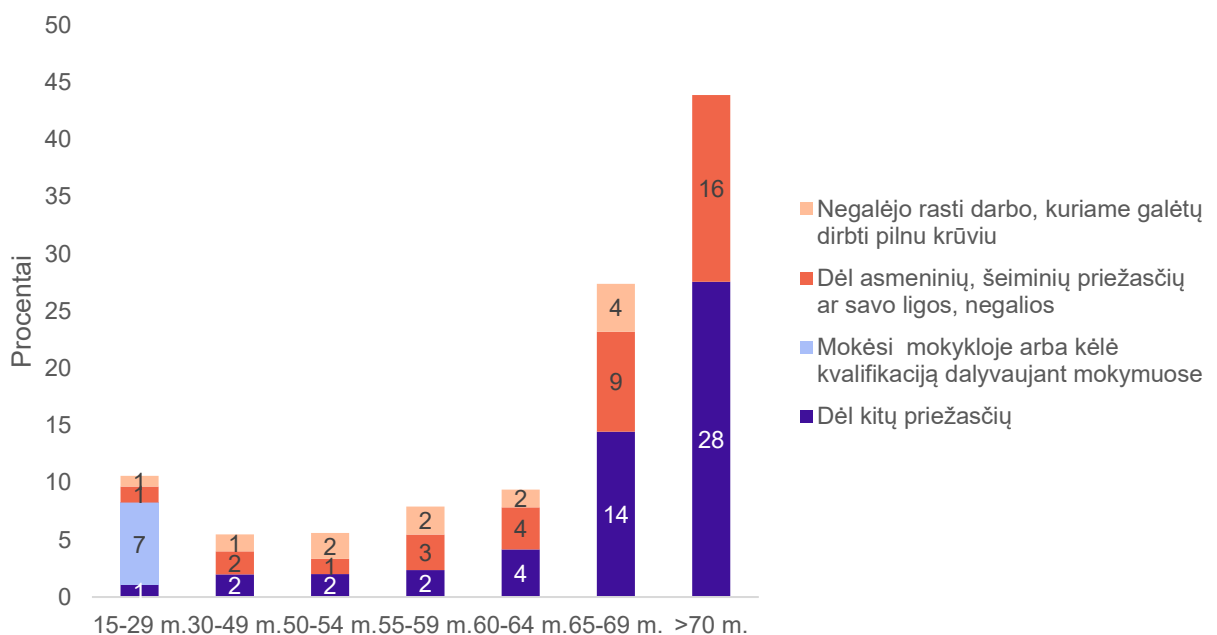

Duomenys SODRA, LSD, gyventojų registras, 2019, skaičiavimai STRATA.

Vyresni asmenys, ypač sulaukę pensinio amžiaus, dažniau dirbo ne pilnu krūviu (ne visą darbo dienos ar savaitės laiką). Iš visų 65–69 m. amžiaus dirbančiųjų, pilnu krūviu dirba 72,6 proc., tarp vyresnių nei 70 m. – 56,1 proc. Palyginimui, jaunesnėse amžiaus grupėse pilnu krūviu dirbo 89 proc. ir daugiau darbuotojų.

Darbą ne pilnu krūviu dažniausiai lėmė kitos, nei tiesiogiai su sunkumais darbo paieškų procese susijusios, priežastys. Dauguma ne pilnu krūviu dirbusių pensinio amžiaus asmenų trumpiau dirbti rinkosi dėl asmeninių, šeimyninių priežasčių, negalios, ligos arba kitų priežasčių. Dirbantys ne pilnu krūviu, nes negalėjo susirasti kitokio darbo, dažniausiai nurodė jauniausi (50–54 m.) sidabrinės ekonomikos dalyviai. Tarp jų ši dalis siekė 40 proc. (24 pav.).

24 pav. Dirbusieji ne visą darbo dienos ar savaitės laiką pagal priežastis, kodėl pasirinktas toks darbas, ir amžiaus grupę

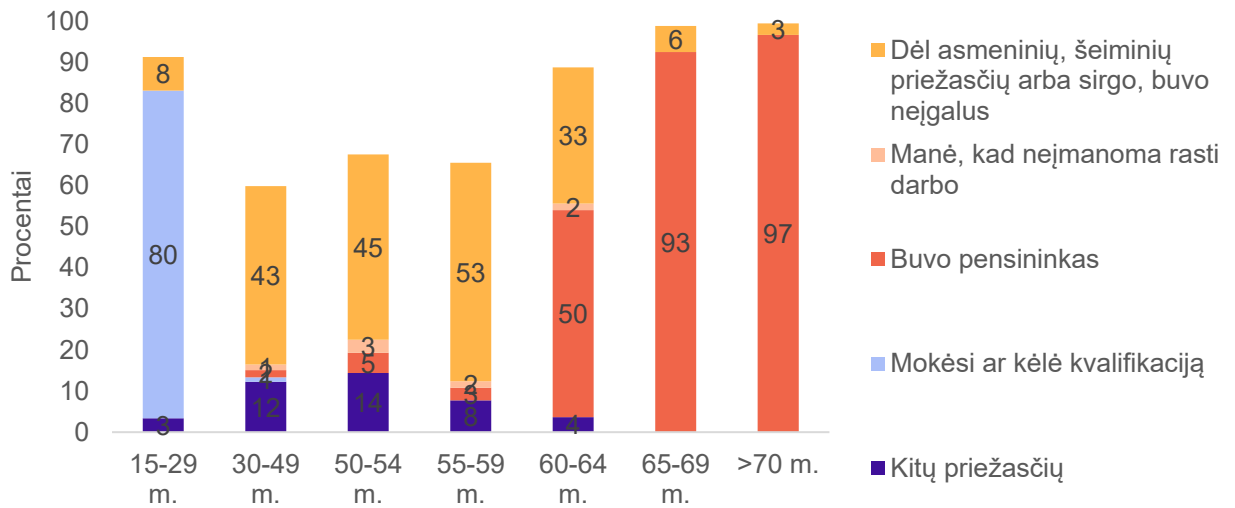

Šaltinis: Užimtumo tyrimas, 2018, skaičiavimai STRATA.

Tarp nedirbusių darbo ieškojo mažuma, ypač retai darbo dairėsi 60 m. ir vyresni gyventojai. Tarp 50–59 m. amžiaus nedirbusių asmenų darbo ieškojo apytiksliai 3 iš 10, 60 m. – tik 1 iš 10, o tarp pensininkų – praktiškai niekas. Tarp 50–59 m. asmenų neieškojusių darbo dažniausiai (67–81 proc. atvejų) įvardytos asmeninės, šeimyninės, su ligomis arba neįgalumu susijusios neaktyvumo priežastys. 60 m. ir vyresni gyventojai dažniausiai nurodė darbo neieškoję paprasčiausiai todėl, kad buvo pensininkai (25 pav.). Svarbu pažymėti, kad vyresniems darbo ieškojusiems asmenims ji susirasti truko ilgiau. Pavyzdžiui, 30–49 m. grupėje darbo ilgiau nei 1 m. ieškojo 29 proc., o 60 m. ir vyresnių – 52 proc. (26 pav.). Apie prastesnes vyresnių asmenų įsidarbinimo galimybes gali signalizuoti ir visuomenės apklausų rezultatai: daugiau nei pusė respondentų nurodo, kad vyresnis amžius pretendentes pastato į prastesnę konkurencinę poziciją²⁸.

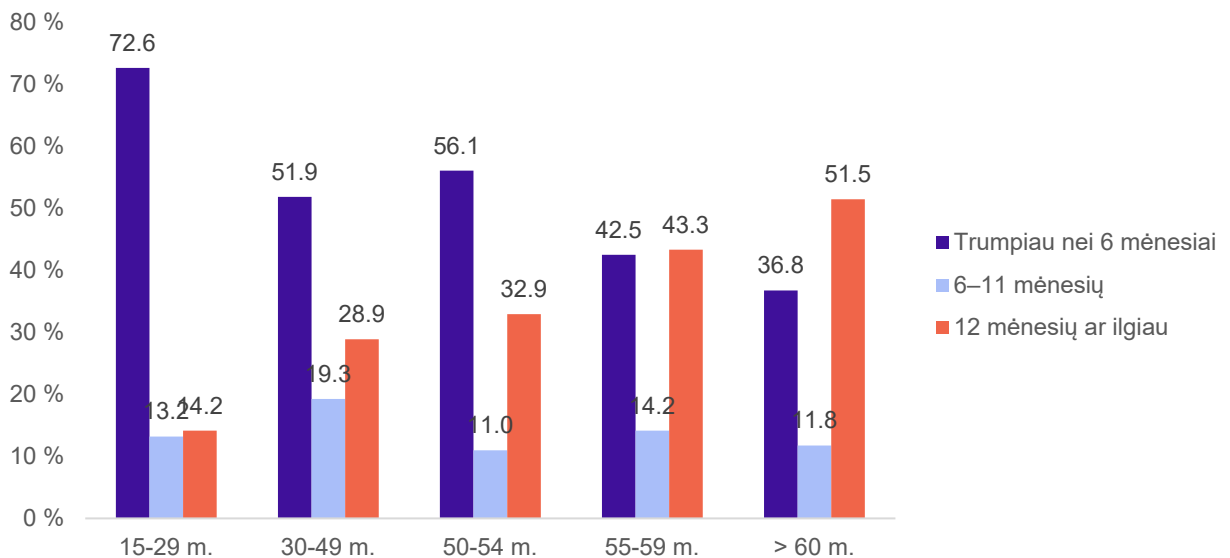
²⁸ Eurobarometer, 2015

25 pav. Darbo neieškojusių asmenų dalis tarp nedirbusių, pagal darbo neieškojimo priežastį ir amžiaus grupę

Šaltinis: Užimtumo tyrimas, 2018, skaičiavimai STRATA.

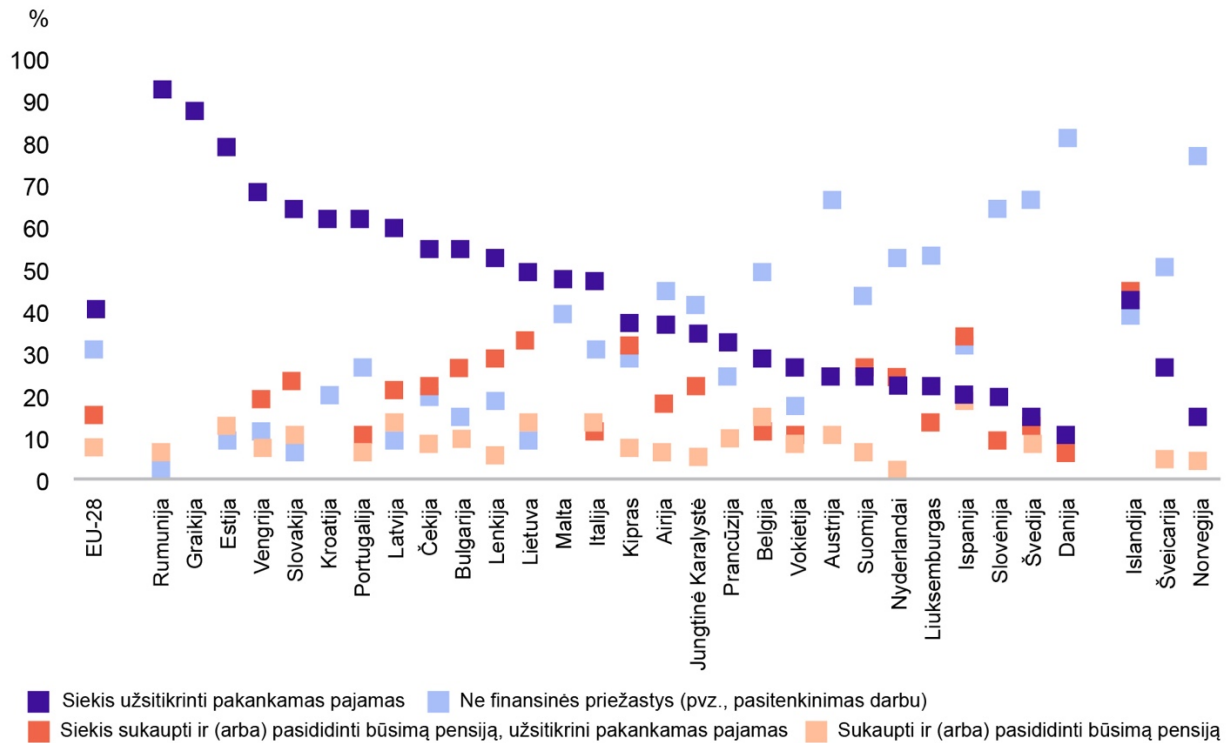
26 pav. Asmenų pasiskirstymas pagal darbo paieškų trukmę ir amžių, dalis nuo visų darbo ieškojusiųjų

Šaltinis: Užimtumo tyrimas, 2018, skaičiavimai STRATA.

Pagrindinės darbo sulaukus vyresniame amžiuje priežastys yra finansinės – didesnės pajamos, didesnė pensija ateityje. Eurobarometro duomenimis, vos 1 iš 10 dirbančių vyresnio amžiaus žmonių finansinis motyvas nėra pagrindinė apsisprendimo toliau dirbti priežastis. Palyginimui, šalyse, kur pensijos didesnės, pavyzdžiui, Skandinavijos šalyse, nuo 40 iki 80 proc. vyresnio amžiaus gyventojų darbo motyvas nėra finansinis, o labiau emocinis (27 pav.).

27 pav. Pagrindinė priežastis toliau dirbti tarp 50–69 m. gaunančių pensiją, 2012

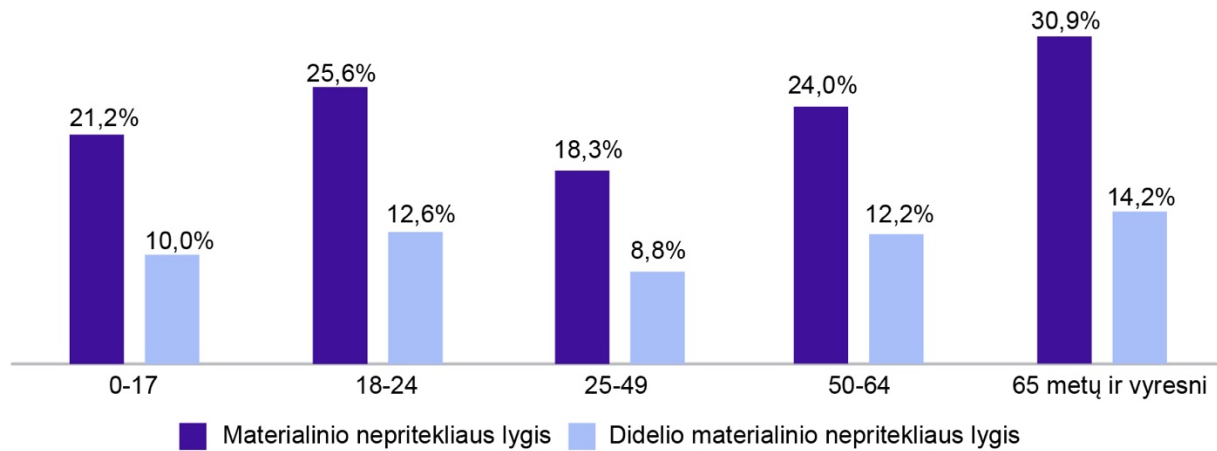

Šaltinis: Eurobarometras

Prastesnę vyresnių, nei 50 m. asmenų, integraciją darbo rinkoje galima laikyti viena pagrindinių priežasčių, dėl kurių jau 50 m. ir vyresni asmenys susiduria su didesniais finansiniais sunkumais. Tarp 50 m. ir vyresnių asmenų stebima didžiausia (31 proc.) materialinį nepriteklių patiriančių žmonių dalis (28 pav.) ir daugiau nei pusė visų išlaidų skiriama maistui įsigyti ir būstui išlaikyti (29 pav.). Remiantis 2019 m. Lietuvos banko atlikta apklausa, gerai savo finansinę padėtį vertina 28 proc. 50 metų ir vyresnių asmenų. Palyginimui, 30–49 m. grupėje ši dalis siekia 42 proc. (30 pav.). Beveik 1 iš 10 (7,6 proc.) 50 m. ir vyresnių asmenų teigė, kad jų namų ūkiui neužtenka pinigų net maistui, dar penktadalis (20,8 proc.) nurodė, kad jiems sudėtinga nusipirkti drabužių. Mažiau nei trečdalis apklaustų vyresnių žmonių nurodė, kad jų šeima galėtų nusipirkti stambesnę pirkinį (pvz., šaldytuvą ar televizorių)²⁹.

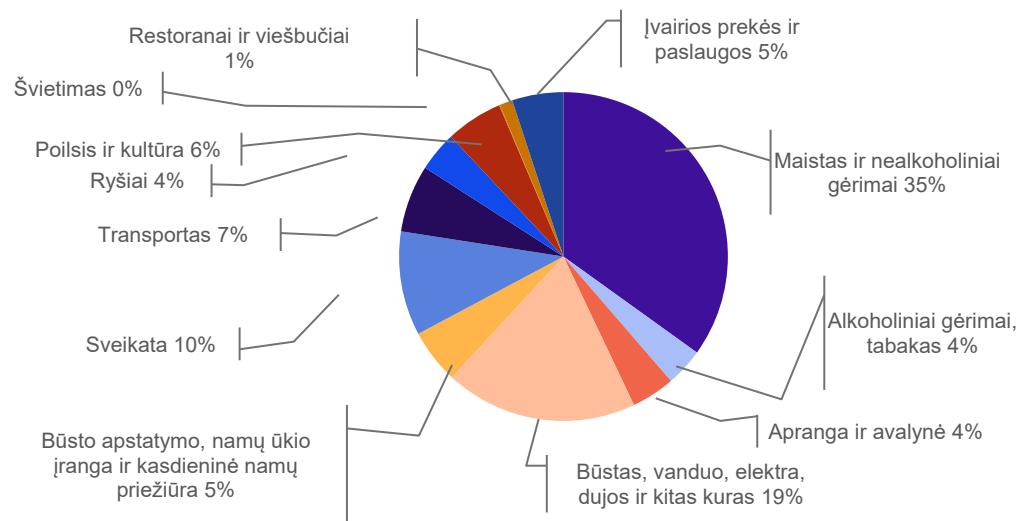
²⁹ Lietuvos bankas, Namų ūkių apklausos apžvalga, 2019

28 pav. Materialinio nepritekliaus lygis³⁰ ir didelio materialinio nepritekliaus lygis 2018 m. pagal amžiaus grupes

Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2019 m. leidimas), LSD

29 pav. Namų ūkio, kurio galvos amžius yra 60 metų ir daugiau, vartojimo išlaidų struktūra 2016 m.

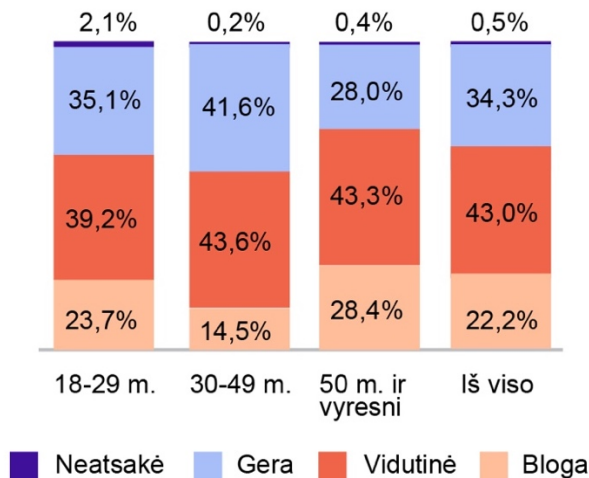
Šaltinis: LSD, skaičiavimai STRATA

Pagrįsta manyti, kad gyventojų sutaupos ir valstybės socialinės išmokos (visų pirma – pensijos), kurios galėtų kompensuoti prarastas darbo pajamas, artimiausiu metu išliks santykinai mažos. Remiantis namų ūkių apklausos duomenimis, geriausiai savo finansinę padėtį vertinančių ir daugiausiai taupančių 30–49 m. asmenų grupėje daugiau nei 150 Eur. per mėnesį sutaupo tik pusė namų ūkių, 50 m. ir vyresnių asmenų

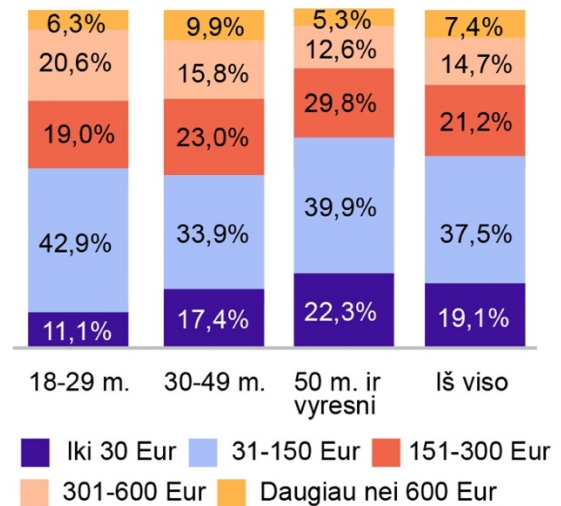
³⁰ Rodiklis, rodantis, kokią visų gyventojų dalį sudaro asmenys, dėl lėšų stokos susiduriantys su tam tikrais materialinio nepritekliaus elementais.

grupėje – 39 proc. (31 pav.). Turintys ilgalaikių taupymo tikslų nurodo atitinkamai 47 ir 34 proc. Likusieji taupo nenumatytoms išlaidoms ateityje, planuojamiems trumpalaikiams pirkiniais ir kitoms išlaidoms³¹. Tuo metu vidutinė socialinio draudimo senatvės pensija 2020 m. sausio mėn., turint būtinajį socialinio draudimo stažą buvo 376 eurai. 2018 m. vidutinė senatvės pensija sudarė 43 proc. vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (32 pav.). Visgi tikėtina, kad dėl augančio vienam dirbančiam asmeniui tenkančių išlaikomų asmenų skaičiaus, pensijos pajamų pakeitimo norma išliks žema.

30 pav. Namų ūkių finansinės padėties vertinimas pagal amžiaus grupes

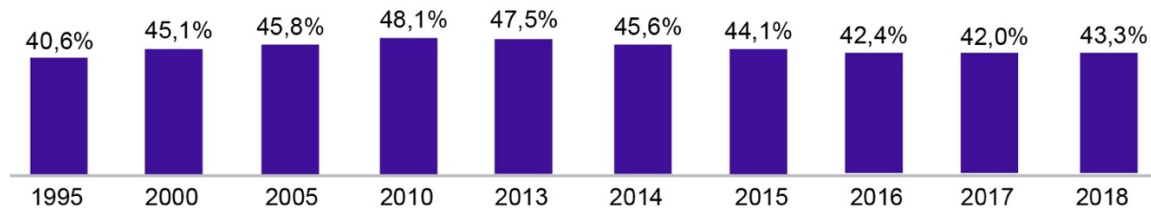
31 pav. Namų ūkių vidutinė per mėnesį sutaupoma suma pagal amžiaus grupes

Šaltinis: LB Namų ūkių apklausos apžvalga 2019

Prognozuojama, kad valstybei nesiimant jokių veiksmų per keletą dešimtmečių vidutinė pensija sudarys trečdalį vidutinio atlyginimo, todėl 2019 m. LRV pradėjo įgyvendinti Pensijų reformą³², kurios tikslas užtikrinti orią senatvę. Numatoma, kad 2070 m. sėkmingai įgyvendinus reformą, šis santykis sieks 50 proc. vidutinio šalies atlyginimo.

32 pav. Vidutinės mėnesinės valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos ir vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio santykis

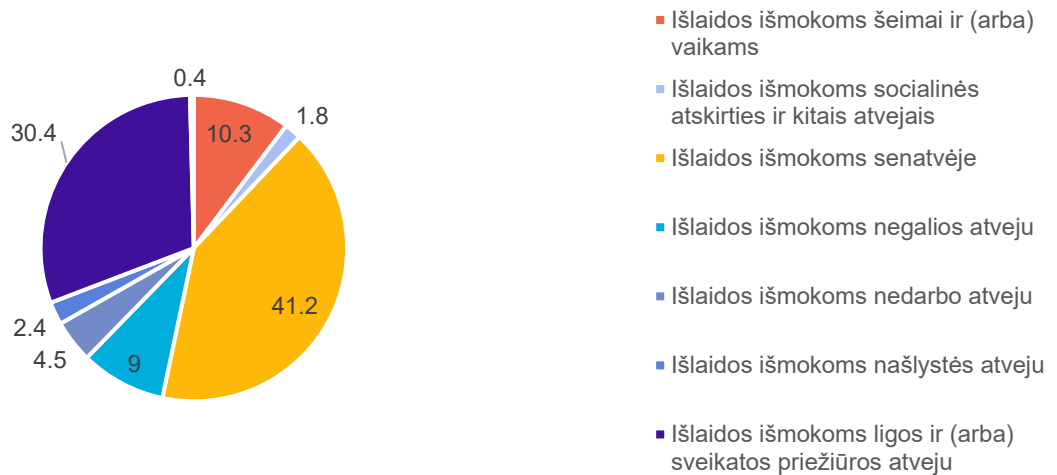
Šaltinis: Lietuva skaičiais, 2019.

³¹ Lietuvos bankas, Namų ūkių apžvalga, 2019

³² 6 struktūrinės reformos – naujam Lietuvos šimtmečiui

2018 m. Lietuva išmokoms senatvėje skyrė 6.4 proc. BVP ir šios išlaidos sudarė daugiau kaip 40 proc. visų socialinės apsaugos³³ išmokų (33 pav.).

33 pav. 2018 m. Socialinės apsaugos išmokų struktūra

Šaltinis: LSD

Palyginimui, ES vidutiniškai socialinei apsaugai skiriama 18.6 proc. BVP, o išlaidos išmokoms senatvėje siekia 10 proc. BVP. Be to, pensijų ir senatvės pensijų gavėjų dalis ES yra ženkliai mažesnė nei Lietuvoje, nors pensinio amžiaus žmonių grupė sudaro panašią proporciją (34 pav.). Statistiniai duomenys taip pat rodo, kad Lietuvoje didesnė gyventojų dalis nei vidutiniškai ES gauna išankstinę senatvės pensiją ir tai taip pat turi įtakos vyresnio amžiaus žmonių užimtumo rodikliams.

34 pav. Pensijų gavėjų ir senatvės pensijos gavėjų dalis Lietuvoje ir ES 2018 m.

Šaltinis: Eurostat

³³ Tai priemonių, kurių imasi valstybės arba privačios institucijos, siekdamos palengvinti namų ūkiams ir asmenims tenkančią tam tikrų rizikos veiksnių arba poreikių našta, jeigu ši apsauga nėra nulemta tarpusavio arba asmeninių sandorių, visuma. Rizikos veiksniai arba poreikiai (funkcijos), dėl kurių gali būti taikoma socialinė apsauga, – liga ir (arba) sveikatos priežiūra; negalia; senatvė; našlystė; šeima ir (arba) vaikai; nedarbas; būstas; kitur nepriskirta socialinė atskirtis.

Apibendrinant, nors vyresnių Lietuvos gyventojų aktyvumas darbo rinkoje istoriškai augo, 55 m. ir vyresnių asmenų užimtumas ir pajamos išlieka žemesni nei 25–54 m. asmenų. Žemesnį užimtumą galima sieti ir su paplitusiu apsisprendimu darbo neieškoti (dėl sveikatos, asmeninių priežasčių, kitų aplinkybių), ir su sunkumais ieškant darbo, taip pat su pasitraukimu iš darbo rinkos nesulaukus pensinio amžiaus ir pasirenkant gauti išankstinę senatvės pensiją.

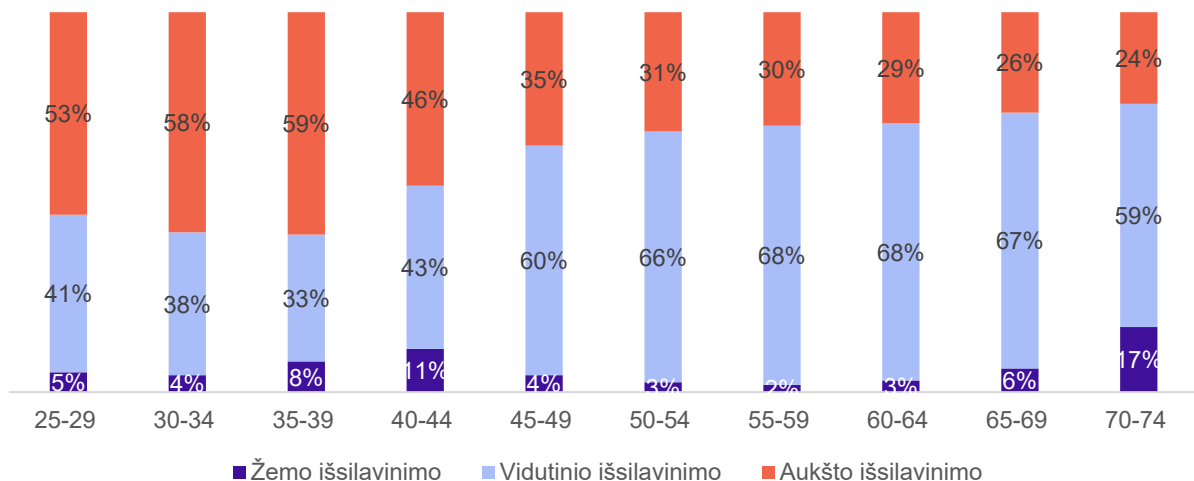
Įvairūs tyrimai rodo, kad vienas svarbiausių galimybėms integruotis darbo rinkoje ir ilgiau išlikti produktyviais jos dalyviais įtakos turinčių veiksnių – sukauptos kompetencijos: žinios, įgūdžiai ir darbui palankios asmeninės savybės. Tam, kad įgytos žinios išliktų aktualios darbo rinkai, jos turi būti nuolat atnaujinamos. Vyresnio amžiaus asmenų kompetencijos, mokymosi įpročiai ir požiūris į mokymąsi, aptariami kitame šios analizės poskyryje.

2.2. Vyresnių gyventojų kompetencijos

Šiame poskyryje analizuojamos skirtingo amžiaus gyventojų kompetencijos: išsilavinimo lygis, įgūdžiai, kitos darbui palankios asmeninės savybės. Gyventojų įgūdžiai analizuojami pasitelkiant dviejų tipų rodiklius: subjektyvius, paremtus pačių gyventojų vertinimu, ir objektyvius, sukonstruotus remiantis įgūdžių testų rezultatais arba samdomų darbuotojų profesijomis.

Vyresni asmenys yra rečiau įgiję aukštą išsilavinimą. Tarp 50 m. ir vyresnių Lietuvos gyventojų aukštą išsilavinimą įgijusių asmenų dalis nesiekė trečdaliu: svyravo nuo 24 iki 31 proc. Tuo pat metu aukštą išsilavinimą buvo įgiję daugiau nei pusė 25–39 m. gyventojų (35 pav.). Šiuos skirtumus galima sieti su sparčia 1990-ųjų – pirmą 2000-ųjų dešimtmetį vykusia Lietuvos aukštojo mokslo sistemos plėtra ir aukšta jaunų, žemą išsilavinimą įgijusių asmenų emigracija.

35 pav. Gyventojų išsilavinimas pagal amžiaus grupę, 2018 m.

Duomenys LSD, 2018 m. Skaičiavimai: STRATA.

Nors vyresni gyventojai ypač gerai vertina savo gebėjimus, reikalingus namuose, buityje, tačiau tiesiogiai su profesine veikla sietinus, dažnai darbo skelbimuose įvardijamus įgūdžius vertina prasčiau. 2020 m. atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis 50–69 m. amžiaus asmenys neprasčiau, nei jaunesni, vertina ir savo socialinius gebėjimus, profesinei veiklai, darbui reikalingas žinias ir gebėjimus.

Skaitmeninio raštingumo, mokėjimo mokytis, užsienio kalbų įgūdžius 50 m. ir vyresni respondentai vertino prasčiau, nei jaunesni (Lentelė 1). Remiantis LSD duomenis, vyresni nei 55 m. asmenys išsiskiria rusų kalbos įgūdžių mokėjimu, tačiau reikšmingai rečiau nurodo kalbantys angliškai.

Lentelė 1. Gerai ir labai gerai savo įgūdžius vertinančių respondentų dalis

	15-29 m.	30-49 m.	50-59 m.	60-69 m.	70-74 m.	Visi
Skaitmeninis raštingumas (gebėjimas patikimai ir kritiškai naudotis informacinėmis, komunikacijų technologijomis ieškant informacijos, bendraujant ir sprendžiant pagrindines problemas visose gyvenimo srityse)	74.8	72.7	53.2	48.0	26.1	62.6
Užsienio kalbų mokėjimas	52.2	38.2	20.4	24.5	18.7	34.4
Mokėjimas mokytis (gebėjimas veiksmingai ir efektyviai organizuoti savo mokymąsi ir išmokimą)	55.6	53.4	39.2	36.3	30.6	46.9
Socialiniai gebėjimai (bendravimo įgūdžiai, empatija, paslaugumas, elgesys su kitais ir pan.)	67.2	75.1	70.1	69.4	53.7	70.1
Veršlumas (gebėjimas realizuoti idėjas, pasinaudoti galimybėmis visose gyvenimo srityse, iniciatyvumas)	35.9	41.9	32.4	33.7	21.8	36.1
Jūsų profesinei veiklai, darbui reikalingos žinios, įgūdžiai, gebėjimai	61.3	74.2	66.0	66.3	46.9	66.7

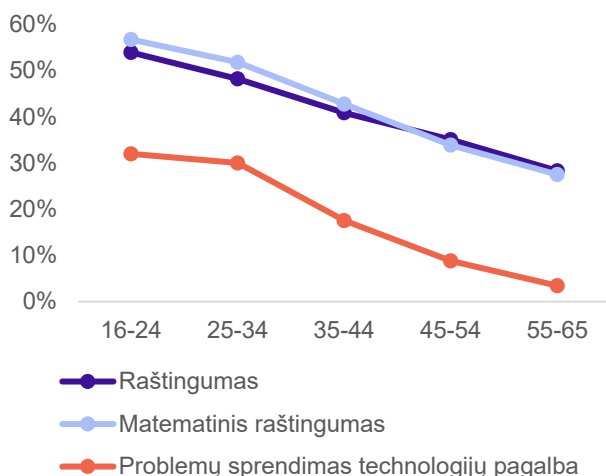
Raudona spalva – statistiškai reikšmingai didesnė reikšmė, violetinė – statistiškai reikšmingai mažesnė reikšmė lyginant subendru atsakymų pasiskirstymu

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020

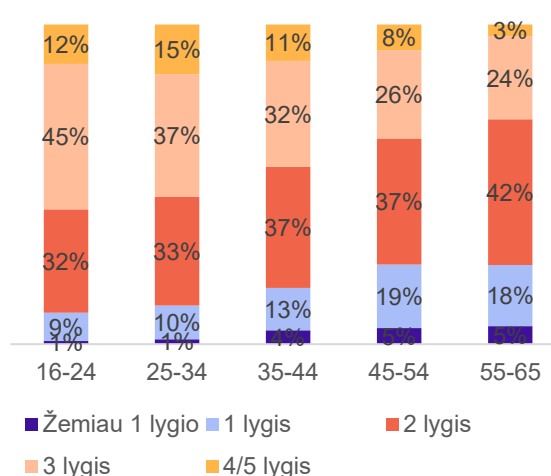
Žemesnius vyresnių gyventojų įgūdžius signalizuoja tarptautinių tyrimų rezultatai. Lietuvoje, kaip ir visose PIAAC (angl. *The Programme for the International Assessment of Adult Competencies*) tyrime dalyvavusiose šalyse, vyresnių asmenų raštingumo, matematinio raštingumo ir problemų sprendimo technologijų pagalba įgūdžiai buvo vidutiniškai prastesni (36 pav.). Palyginus su jauniausia, 16–24 m., grupe, bent vidutinį įgūdžių lygį pasiekusių asmenų dalis 55–65 m. grupėje buvo 26–29 proc. punktais mažesnė (37 pav.). Panašūs skirtumai pastebimi visose EBPO šalyse: pagal atotrūkį tarp kartų Lietuvos rezultatai nuo EBPO skiriasi statistiškai nereikšmingai³⁴. Šiuos skirtumus galima aiškinti ne tik kognityvinių gebėjimų raida žmogaus gyvenimo eigoje, tačiau išsilavinimo lygmens skirtumais tarp kartų. Šioje analizėje svarbūs PIAAC tyrimo ribotumai – jis matuoja bendruosius įgūdžius, kurie sudaro tik dalį įgūdžių, reikalingų darbe, ir tik nenatūraliomis, testo, atlikimo sąlygomis.

³⁴ OECD, *The Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC)*, 2015
<https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=LTU&treshold=10&topic=AS>

36 pav. Asmenų, turinčių vidutinius ir aukštus raštingumo, matematinio raštingumo bei problemų sprendimo technologijų pagalba įgūdžius, dalis

37 pav. Gyventojų dalis pagal matematinio raštingumo lygį ir amžiaus grupę

Šaltinis: PIAAC. Vidutiniaus ir aukštesniais laikomi įgūdžiai: raštingumo bei matematinio raštingumo įvertinimas 276 taškai ir daugiau, problemų sprendimas technologijų pagalba – 291 taškas ir daugiau.

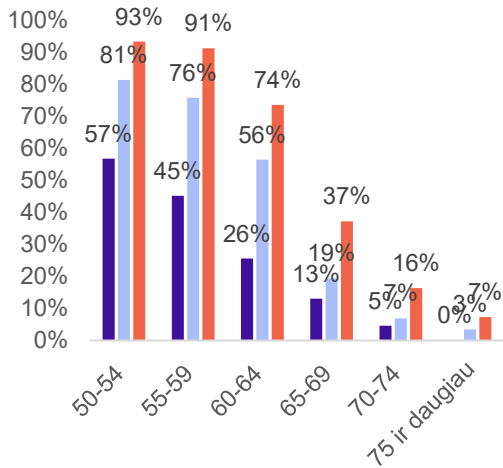
Siekiant detaliau analizuoti profesinius įgūdžius pasitelkta O*NET duomenų bazė. Joje nurodoma, kaip dažnai ir kokio lygmens bei tipo įgūdžių prireikia profesijose³⁵. Taigi toliau kiekvieno samdomo darbuotojo taikomų įgūdžių lygis nustatomas pagal jo profesiją. Pavyzdžiui, jeigu remiantis O*NET matematikų, aktuarų ir statistikų profesijų grupei priskiriamiems darbuotojams dažnai prireikia aukšto lygmens matematikos įgūdžių, daroma prielaida, kad profesijos darbą užsitikrinti sugebėję asmenys šiais įgūdžiais pasižymi. Pagrindinis šio metodo apribojimas – galima įvertinti tik samdomų darbuotojų, tačiau ne dirbančių savarankiškai ar neaktyvių gyventojų, įgūdžius. Analizuojant dirbančiųjų įgūdžius galima atlikti kelis pagrindinius pastebėjimus.

Aukščiausiais profesiniais įgūdžiais pasižymi 30–44 m. ir 65 m. bei vyresni darbuotojai. 25–59 m. darbuotojų grupėje pastebimi profesinių įgūdžių lygio skirtumai panašūs į stebimus subjektyviais gyventojų vertinimais ir PIAAC testų rezultatais. Vis dėlto, kitaip nei subjektyvaus įgūdžių vertinimo ir PIAAC testų atveju, aukščiausiais profesinių įgūdžių įverčiais išsiskiria ne jauniausi, o 35–39 m. sulaukę asmenys. Tai galima aiškinti tuo, kad norint įgyti aukštų įgūdžių reikalaujančią profesiją, svarbesnė yra profesinė patirtis. Kadangi 25–59 m. amžiaus grupėje samdomais darbuotojais dirbančių asmenų dalis stabili ir aukšta, šios grupės samdomų darbuotojų įgūdžiai santykinai gerai atspindi visos 25–59 m. amžiaus populiacijos įgūdžius (39 pav.). Tuo metu amžiaus grupėse iki 25 m. ir nuo 60 m. pastebimus skirtumus galima sieti su tuo, kad labiau išsilavinę asmenys į darbo rinką ateina vėliau ir joje pasilieka ilgiau. Pavyzdžiui, pensinio amžiaus sulaukusių 65–69 m. asmenų grupėje dirbančių dalis tarp įgijusių aukštą išsilavinimą 2 kartus didesnė, nei tarp įgijusių vidutinį išsilavinimą, ir 3 kartus didesnė, nei tarp įgijusių žemą (pav. 40). Ilgesnis aukštą išsilavinimą įgijusių asmenų pasilikimas darbo rinkoje aiškinamas asmeninių ir darbo vietos charakteristikų skirtumais. Pavyzdžiui, aukštesnį išsilavinimą įgiję asmenys taip pat dažniau laikosi sveikos gyvensenos ir vyresniame amžiuje pasižymi mažesniais sveikatos sutrikimais. Aukštesnį išsilavinimą įgiję asmenys taip pat dažniau

³⁵ O*NET ir LPK profesijų prilyginimui naudota Struktūrinių tyrimų instituto pasiūlyta sąsaja: <https://ibs.org.pl/en/about-us/>. Kadangi įgūdžių poreikio dažnis ir lygis stipriai koreliuoja tarpusavyje (Pearson koreliacijos koeficientas – 0,96), toliau pateikiami tik įgūdžių lygio rodikliai gerai atspindi ir įgūdžių naudojimo dažnio skirtumus.

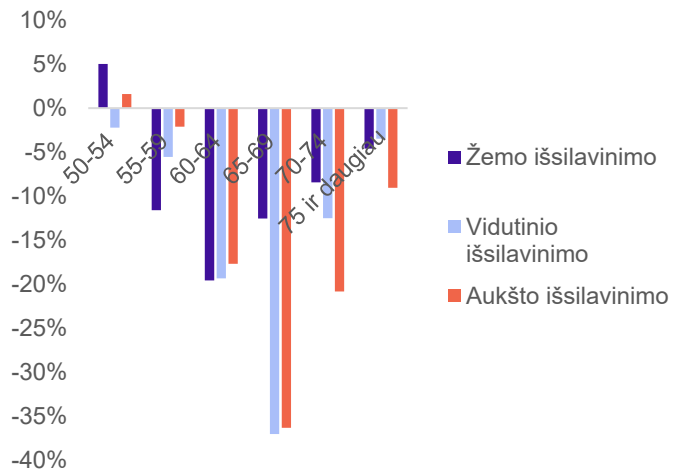
dirba aukštos kvalifikacijos darbus, o šie dažnai siejami su didesne veiklos laisve ir aukštesniu atlygiu, reikalauja mažiau fizinės jėgos ir ištvermės.

38 pav. Dirbančiųjų dalis išsilavinimo lygį ir amžių, 2018 m.

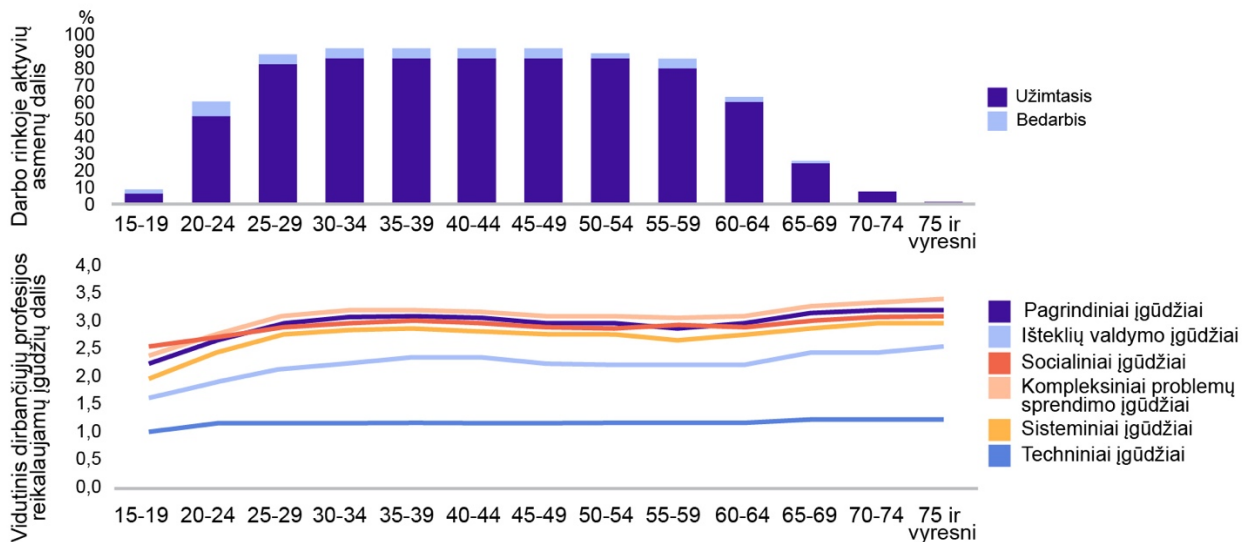
Duomenys LSD, 2018 m. Skaičiavimai: STRATA.

39 pav. Dirbančiųjų dalies pokytis procentiniais punktais, palyginus su 5 m. žemesnio amžiaus grupe, pagal išsilavinimo lygį, 2018 m.

Duomenys LSD, 2018 m. Skaičiavimai: STRATA.

40 pav. Darbo rinkoje aktyvių asmenų dalis ir sandomų darbuotojų įgūdžių lygis pagal amžiaus grupes, 2018 m.

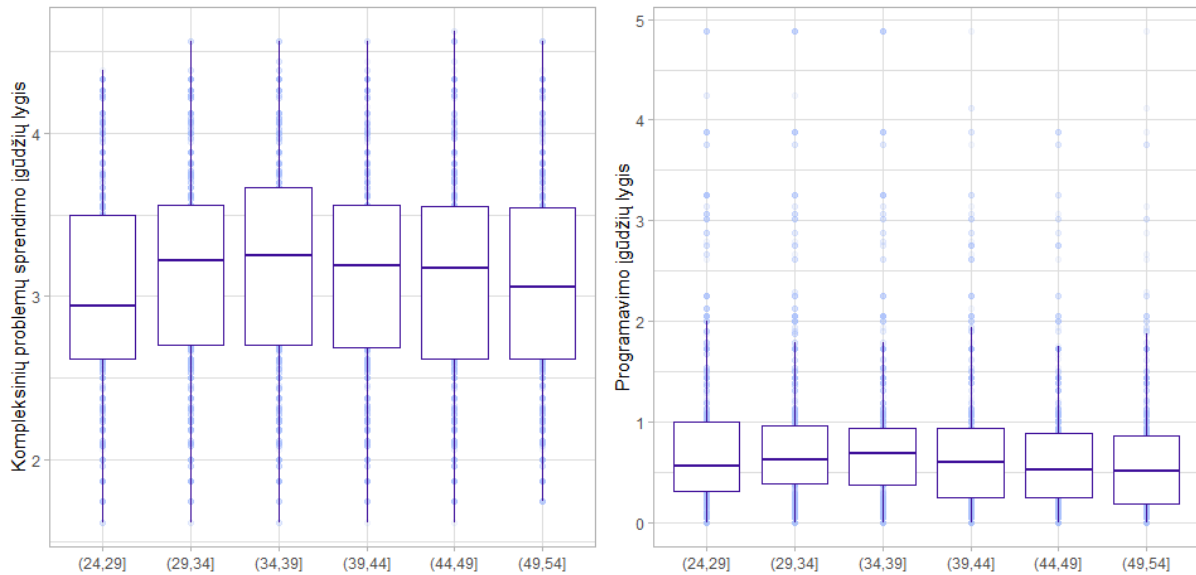

Duomenys LSD, SODRA, O*NET, skaičiavimai STRATA.

Tarp amžiaus grupių pastebimi įgūdžių lygio skirtumai mažesni, nei individualūs skirtumai grupių viduje. Pavyzdžiui, nors lyginant 25–54 m. sandomus darbuotojus galima pastebėti, kad vertinant pagal vidurkius

aukščiausiais kompleksinių problemų sprendimo ir programavimo (41 pav.) įgūdžiais pasižymi 29–39 m. asmenys, individualūs skirtumai tarp tos pačios amžiaus grupės asmenų didesni.

41 pav. Samdomų darbuotojų profesinių įgūdžių skirtumai pagal amžiaus grupes, 2018m.

Duomenys SODRA ir O*NET, skaičiavimai STRATA.

Darbdaviai įvardija, kad vyresni darbuotojai stokoja naujausių žinių, technologijų, metodų valdymo įgūdžių ir pasitikėjimo savimi, tačiau taip pat išskiria darbui palankias profesines ir asmenines vyresnių darbuotojų savybes. Remiantis 2016 m. atlikto kokybinio tyrimo rezultatais, darbdaviai nurodo, kad vyresni darbuotojai pasižymi didesniu lankstumu prisitaikydami prie darbo grafiko, sudaro patikimesnio darbuotojo įvaizdį klientams ir pasižymi darbui palankiomis asmeninėmis savybėmis, kaip kantrybė, patikimumas, atsakingumas, susikaupimas, atsargumas. Vyresni darbuotojai taip pat vertinami už konkrečiai darbo vietai specifines žinias, patirtį, stabilumą santykiuose su darbdaviu (dėl lojalumo įmonei ir didesnių sunkumų siekiant susirasti naują darbą).³⁶ Vis dėlto, atlikti interviu neleidžia daryti kiekybinių apibendrinimų apie šių pažiūrų paplitimo mastą.

Apibendrinant, galima pastebėti, kad tarp amžiaus grupių pastebimi įgūdžių lygio skirtumai mažesni, nei individualūs skirtumai grupių viduje. Todėl galima teigti, kad spręsti apie potencialių darbuotojų gebėjimus pagal jų amžių būtų ne tik neetiška, tačiau ir ekonomiškai neracionalu. Ši žinia svarbi siekiant gerinti darbdavių požiūrį į vyresnio amžiaus darbo kandidatus, taip užtikrinant galimybių lygybę.

Vis dėlto, vyresni gyventojai ne tik patys vidutiniškai prasčiau vertina daugelį savo įgūdžių, tačiau vidutiniškai žemesniais įgūdžiais pasižymi ir vadovaujantis tarptautinių tyrimų, samdomų darbuotojų įgūdžių analizės rezultatais. Kadangi aukšti, darbo rinkai aktualūs įgūdžiai – viena pamatinių sėkmingos integracijos darbo rinkoje ir ilgesnio darbingo gyvenimo prielaidų, svarbu skatinti mokymąsi visą gyvenimą. Lietuvos gyventojų mokymosi įpročiai, požiūris į mokymąsi ir kliūtys mokytis analizuojamos kitame šios apžvalgos poskyryje.

³⁶ Silva Lengvinienė, Aušra Rutkienė, *Darbdavių požiūris į mokymąsi reikšmę vyresnio amžiaus asmenims išlikti darbo rinkoje*, 2016

2.3. Mokymosi visą gyvenimą įpročiai, pažiūros ir kliūtys

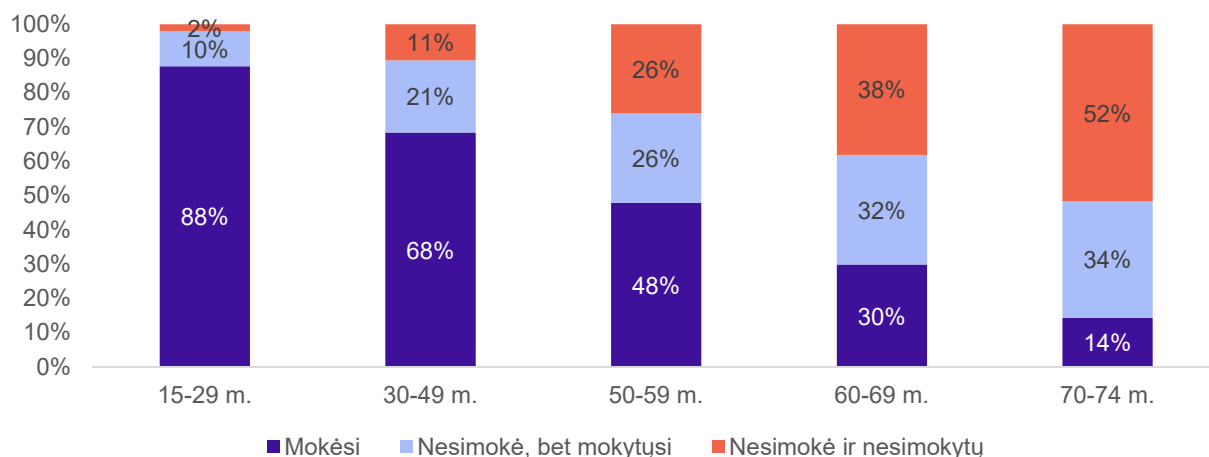
Šiame poskyryje, remiantis 2020 m. atliktos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos duomenimis, analizuojami vyresnių gyventojų mokymosi įpročiai, požiūris į mokymosi naudą bei kliūtys mokymuisi. Mokymusi laikomos visos veiklos, kurių tikslas yra įgyti arba tobulinti žinias, gebėjimus, kompetencijas, įgyti išsilavinimą ar kvalifikaciją. Mokymosi veiklos apima tiek mokymąsi bendrojo ugdymo mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje ar aukštojoje mokykloje, tiek ir įvairiuose kursuose, seminaruose, privačiose pamokose, paskaitose, internete, savišvietos ar kitokiais būdais.

Vyresni gyventojai mokytis linkę mažiau³⁷. Bent vienu būdu per paskutinius 3 metus mokėsi du trečdaliai 30–49 m., pusė 50–59 m. ir trečdalis 60–69 m. gyventojų. Vyresni asmenys taip pat reikšmingai dažniau nurodo, kad nesimokytų net nevaržomi jokių kliūčių ir turėdami visas galimybes mokytis. Toks nusiteikimas būdingas ketvirtadaliui 50–59 m. asmenų ir 2 iš 5 60–69 m. asmenų. Palyginimui, tarp 30–49 m. grupėje gyventojų, kurie nesimokė ir nesimokytų, dalis siekė dešimtadalį (42 pav.).

Jei atvirumo mokymuisi skirtumai tarp amžiaus grupių nulemti skirtumų tarp kartų, galima tikėtis, kad ateityje besimokančių vyresnių gyventojų dalis augs, o drauge gerės vyresniųjų galimybės ilgiau išlikti produktyviais darbo rinkos dalyviais. Vis dėlto, ne vienerius metus stagnuojantys besimokančių gyventojų dalies rodikliai skatina manyti, kad skirtumai tarp amžiaus grupių reikšmingai susiję su asmens gyvenimo ciklu. Todėl svarbu ieškoti priemonių, kurios padidintų mokymosi paskatas ir sumažintų kliūtis vyresniems asmenims.

42 pav. Gyventojų pasiskirstymas pagal atvirumą mokymuisi

Procentai pateikiami nuo visų apklaustųjų kiekvienoje amžiaus grupėje

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020.

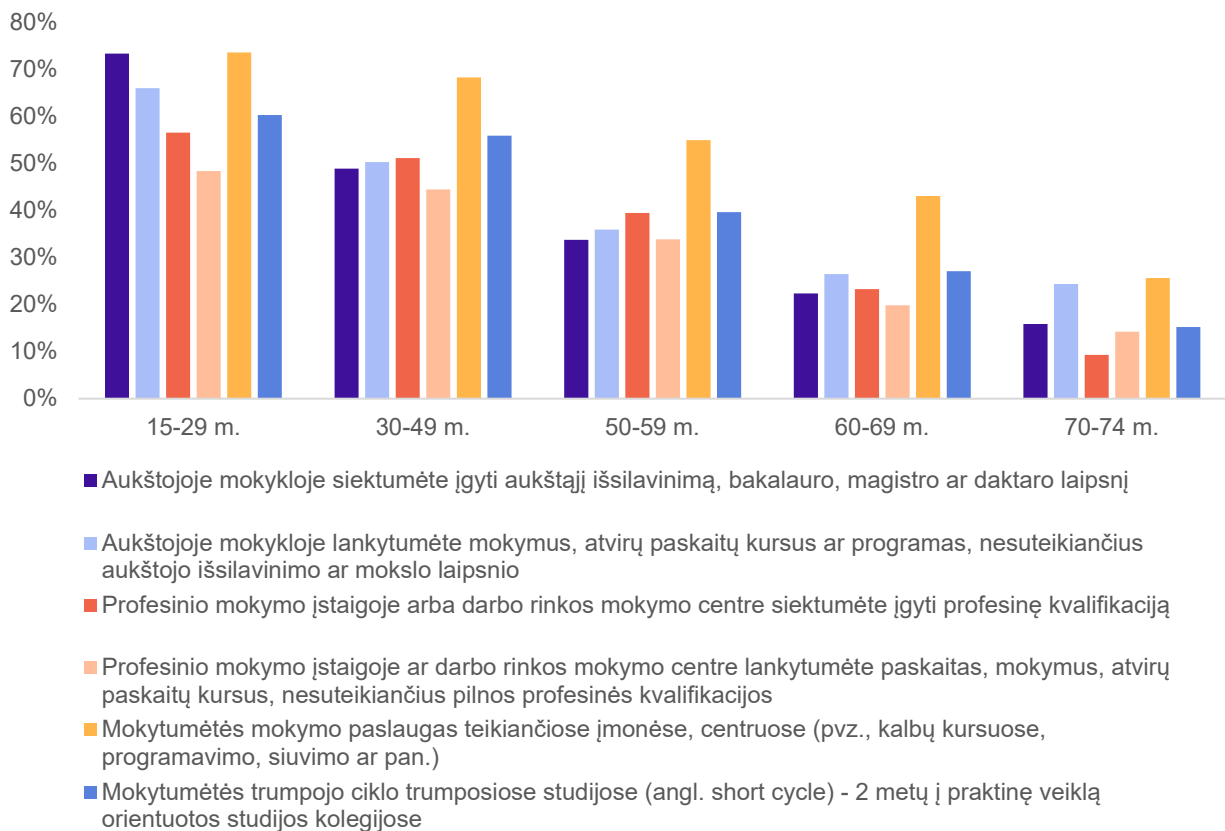
Ilgą laiką vyresnio amžiaus žmonių švietimui Lietuvoje nebuvo skiriama jokio dėmesio, bet nuo 1995 m., kai buvo įkurtas pirmasis trečiojo amžiaus universitetas (TAU), atsirado galimybių vyresnio amžiaus žmonių mokymuisi. Šių institucijų tinklas plečiasi. 2012 m. veikė 24 TAU, 2014 m. – 40, o šiuo metu Lietuvoje veikia 63 įvairaus juridinio statuso TAU. Didėja ir tokių paslaugų paklausa: 2012 m. bendras TAU klausytojų skaičius Lietuvoje siekė apie 6000, o šiuo metu klausytojų skaičius apie 16 000. Mokytis TAU dažniausiai

³⁷ Linkusiais mokytis laikomi visi asmenys, nurodę, kad turėdami galimybes dalyvautų arba greičiausiai dalyvautų bent vienoje mokymo veikloje (be savarankiško mokymosi).

skatina noras tobulėti, plėsti akiratį bei siekis maloniai pabendrauti su naujais žmonėmis, o siekis įgyti konkrečių trūkstamų žinių yra nedažnas motyvas lankyti TAU. Pastebima, kad kol kas dažnai TAU neišnaudoja savivaldybėse veikiančių bendrojo ugdymo mokyklų pastatų, viešųjų bibliotekų, muziejų patalpų ir jų materialinės bazės, o dėl patalpų ir tinkamų dėstytojų trūkumo yra priversti riboti naujų klausytojų priėmimą³⁸. Šviečiamąją ir kultūrinę veiklą vykdo ir kitos vyresnio amžiaus žmonės buriančios asociacijos, klubai ir kolektyvai. Lietuvoje veikia Lietuvos pagyvenusių žmonių asociacija, Lietuvos pensininkų sąjunga „Bočiai“, Europos vyresnio amžiaus žmonių sąjungos padalinio Lietuvoje (EURAG), Nacionalinė TAU asociacijos taryba, tačiau, kaip jau buvo minėta, įsitraukimas į šias veiklas galėtų būti aktyvesnis.

Lyginant su kitomis mokymosi formomis, vyresnieji mažiausiai atviri mokymuisi formalaus švietimo sistemoje, o atviriausi – mokymuisi darbo vietoje, savarankiškam mokymuisi. Vis dėlto, ir šios mokymosi formos paplitimas tarp vyresnių asmenų reikšmingai žemesnis nei tarp jaunesnių. 30–49 m. grupėje darbovietėje ir (arba) savarankiškai mokėsi apytiksliai 2 iš 5 gyventojų, 50–59 m. grupėje – trečdalis, o 60–69 m. grupėje – atitinkamai dešimtadalis ir penktadalis. Įsivaizduodami situaciją, jei neegzistotų jokios kliūtys mokytis, visų amžiaus grupių respondentai dažniausiai nurodė, kad mokytųsi ne formalioje švietimo sistemoje, o mokymus teikiančiose įmonėse, centruose: kalbų, programavimo, siuvimo ir panašiuose kursuose (43 pav.).

43 pav. Teigusių „greičiau mokyčiausi/ tikrai mokyčiausi“, jei neribotų jokios kliūtys, dalis skirtingose amžiaus grupėse

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020.

³⁸ A. Kalvaitis. TREČIOJO AMŽIAUS UNIVERSITETAU LIETUVOJE. 2018 m. situacija

Svarbu pastebėti, kad mokymosi svarbą apskritai vyresnieji vertina ne prasčiau, nei jaunesni gyventojai. Pavyzdžiui, nepriklausomai nuo amžiaus, 4 iš 5 gyventojų sutinka su teiginiu, kad darbdaviams verta investuoti į darbuotojų mokymus; tik 1 iš 10 (išskyrus pačius vyriausius, 70+ respondentus) pritaria teiginiui, kad švietimas ar tęstinis mokymasis reikalingi tik neturintiems ką veikti. Vis dėlto, vyresnieji reikšmingai rečiau pritaria, kad mokytis reikia jiems asmeniškai. Tarp 30–49 m. gyventojų su teiginiu, kad jiems reikia mokytis sutiko 56 proc., o tarp 50–59 m. – 42 proc., o tarp vyresnių – kas trečias (Lentelė 2).

Lentelė 2. Požiūris į mokymąsi skirtingose amžiaus grupėse

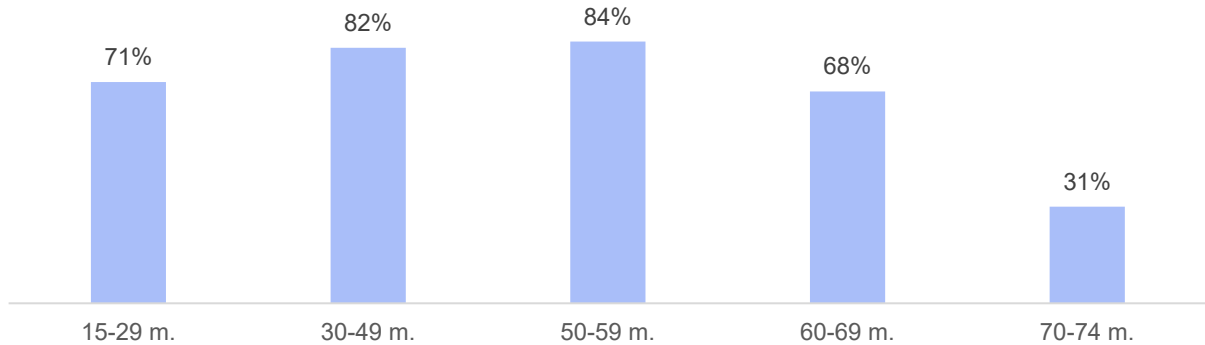
	15-29 m.	30-49 m.	50-59 m.	60-69 m.	70-74 m.	Visi
Darbdaviams verta investuoti į darbuotojų mokymą	81,4	82,8	79,6	77,8	79,4	80,8
Aš skiriu pakankamai dėmesio asmeniniams gebėjimams tobulinti	55,7	52,9	52,9	54,9	51,0	53,8
Man reikia mokytis	71,2	55,6	42,3	32,6	30,3	51,3
Aš skiriu pakankamai dėmesio profesiniams gebėjimams tobulinti	43,3	45,5	42,8	42,6	28,3	43,0
Žmonėms, kuriuos lydi sėkmė, nereikalingas suaugusiųjų švietimas ar tęstinis mokymasis	18,1	19,8	17,4	13,4	35,3	18,7
Suaugusiųjų švietimas ar tęstinis mokymasis reikalingas tik tiems, kurie neturi ką daugiau veikti	12,9	16,9	13,3	11,1	27,1	14,9
Man svarbu turėti / įgyti aukštąjį išsilavinimą	68,5	53,4	41,0	46,8	39,9	52,5

Proc. tik sutinkančių su teiginiais. Raudona spalva – statistiškai reikšmingai didesnė reikšmė, pilka – statistiškai reikšmingai mažesnė reikšmė lyginant su bendru atsakymų pasiskirstymu.

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020.

4 iš 5 besimokiusių 50–59 m. gyventojų pastebėjo pozityvius su profesine veikla pokyčius (44 pav.). Daugiau nei pusė proc. 50–59 m. asmenų nurodė, kad mokydami patobulino, įgijo profesinių kompetencijų, po ketvirtadalį nurodė mokymuose įgiję kitokio pobūdžio darbui reikalingų įgūdžių (persikvalifikavę), darbe sukuriantys didesnę pridėtinę vertę. Ketvirtadalis 50–59 m. respondentų su mokymusi siejo tiesioginį padėties darbo rinkoje pagerėjimą: didesnį atlyginimą, saugumą dėl darbo vietos išlaikymo. Lyginant su 30–49 m. gyventojais, vyresnieji daugelį su karjera susijusių pokyčių pastebėjo panašiai dažnai. Vis dėlto, 50–59 m. gyventojai reikšmingai rečiau nurodė pakeitę darbą, pakilę karjeros laiptais (Lentelė 3). Šiuo skirtumus galima sieti su skirtingo amžiaus darbuotojų darbo preferencijų skirtumais (pastebima, kad vyresnieji rečiau siekia pakeisti darbą) bei skirtingais karjeros etapais.

44 pav. Asmenų, nurodžiusių kad mokymasis lėmė teigiamus su profesine veikla susijusius pokyčius, dalis tarp gyventojų, kurie per paskutinius 3 m. mokėsi.

Šaltinis: STRATA; Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020

Lentelė 3. Teigiami pokyčiai, kuriuos patyrė mokėsi per paskutinius 3 metus skirtingose amžiaus grupėse

Su profesine veikla susiję teigiami pokyčiai					
Patobulinau, įgijau profesinių kompetencijų	39.7	46.8	54.9	39.5	45.0
Gaunu didesnę atlyginimą, didesnes pajamas	23.4	28.9	24.8	16.3	25.2
Įgijau naujų žinių ar gebėjimų, kad galėčiau dirbti kitokio pobūdžio darbą (persikvalifikavau)	20.6	28.6	26.0	25.4	25.1
Jaučiuosi saugesnis dėl darbo vietos ateityje	27.3	23.0	25.2	19.2	24.5
Sukuriu didesnę vertę darbe	17.5	30.4	28.4	17.1	24.4
Susiradau, pakeičiau darbą	24.7	21.7	12.9	13.6	20.5
Pakilau karjeros laiptais, užimu geresnes pareigas	18.8	21.3	9.8	10.7	17.5
Užsiimu nauja veikla, sukūriau savo verslą	9.6	10.1	10.5	8.5	9.9
Kiti teigiami pokyčiai					
Patobulinau asmenines savybes, gebėjimus	54.6	47.6	52.5	45.2	50.6
Prasmingai, turiningai leidau laiką	55.1	42.2	41.2	49.0	47.1
Pagerinau socialinį gyvenimą (susipažinau su naujais žmonėmis, susiradau draugų)	56.3	39.9	39.5	39.8	45.4
Patenkinau savo norą tobulėti	47.6	39.4	40.5	42.7	42.7
Savo pavyzdžiu paskatinau šeimos narius, artimuosius, kolegas mokytis	20.8	14.4	13.6	18.5	16.9
Kita	1.3	0.8	1.0	3.9	1.3

Raudona spalva – statistškai reikšmingai didesnė reikšmė, pilka – statistškai reikšmingai mažesnė reikšmė lyginant su bendru atsakymų pasiskirstymu.

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020.

Daugiausiai nesimokusių gyventojų mokyti paskatintų galimybė dėl mokymosi gauti tiesioginės naudos darbo rinkoje. Svarbiausios aplinkybės, kurios skatintų mokyti ar ieškoti mokymosi galimybių nesimokčius per paskutinius 3 metus asmenis yra noras gauti didesnę atlyginimą (48 proc.), susirasti ar pakeisti darbą (44 proc.) ir užimti geresnes pareigas darbe (36,3 proc.). Vis dėlto, mokyti skatina ir ne materialiniai motyvai, kaip noras tobulėti (40,3 proc.) (Lentelė 4).

Lentelė 4. Aplinkybės, skatinančios mokyti (Kurios iš šių aplinkybių Jums atrodo svarbiausios, skatinančios mokyti ar ieškoti mokymosi galimybių?)

	15-29 m.	30-49 m.	50-59 m.	60-69 m.	70-74 m.	Visi
Noras gauti didesnę atlyginimą, didesnes pajamas	38.0	51.6	52.9	43.0	43.0	48.0
Noras susirasti ar pakeisti darbą	53.3	45.2	50.2	42.9	13.5	44.0
Noras tobulėti	36.5	39.6	44.4	43.0	30.2	40.3
Noras užimti geresnes pareigas darbe (pakilti karjeros laiptais)	35.7	39.8	39.4	31.1	27.2	36.3
Poreikis, noras tobulinti esamas profesines kompetencijas	34.5	24.9	25.7	24.1	26.7	26.1
Noras tobulinti asmenines savybes, gebėjimus	23.7	27.7	24.0	26.6	19.0	25.3
Noras užsiimti nauja veikla ar sukurti verslą	28.5	30.7	21.8	20.5	16.0	24.8
Noras užsitikrinti saugumą dėl darbo vietos ateityje	23.4	26.4	24.0	22.8	13.7	23.6
Noras pagerinti socialinį gyvenimą (susipažinti su naujais žmonėmis, susirasti draugų)	23.5	24.5	24.0	20.7	16.4	22.7
Poreikis įgyti naujų žinių ar gebėjimų, kad galėčiau dirbti kitokio pobūdžio darbą (persikvalifikuoti)	20.3	23.5	24.0	19.4	16.1	21.8
Poreikis, noras įgyti profesinę kvalifikaciją	23.0	20.9	20.7	15.3	21.0	19.9
Poreikis, noras įgyti išsilavinimą, mokslo laipsnį	12.4	17.0	18.6	19.0	26.6	18.2
Noras prasmingai, turiningai leisti laiką	10.5	13.9	17.5	20.4	11.0	15.5
Šeimos narių, artimųjų, kolegų palaikymas, skatinimas	14.6	16.5	12.3	9.2	10.6	13.2
Darbdavio reikalavimas mokyti	13.0	12.8	8.6	15.3	10.9	12.1
Valstybės, savivaldos iniciatyvos, skatinančios mokyti	3.6	8.9	6.2	7.2	10.9	7.5
Kita	0.0	0.0	0.0	0.0	4.6	0.5
Niekas neskatina mokyti ar ieškoti mokymosi galimybių	3.6	3.5	3.8	7.0	16.4	5.5
Nežinau, sunku pasakyti	0.0	6.6	4.6	7.4	16.4	6.5

Skaičiuojama nuo tų, kurie nesimokė per paskutinius 3 metus ir nurodė skatinančias aplinkybes. Raudona spalva – statistiškai reikšmingai didesnė reikšmė, pilka – statistiškai reikšmingai mažesnė reikšmė lyginant su bendru atsakymų pasiskirstymu.

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020.

Dažniausiai įvardijamos nesimokymo priežastys – pats amžius ir sunkumai siekiant padengti mokymosi išlaidas (Lentelė 5). Kad mokyti jiems per vėlu dėl amžiaus nurodė 44,2 proc. 50–59 m., 69,8 proc. 60–69 m. ir 70,2 proc. 70–74 m. amžiaus gyventojų. Antra labiausiai paplitusi kliūtis mokyti – sunkumai siekiant padengti mokymosi išlaidas. Ją nurodė 31,8 proc. 50–59 m. ir 16,4 proc. 60–69 m. amžiaus asmenų. 1 iš 5 50 – 69 m. gyventojų kaip svarbią nesimokymo priežastį taip pat nurodė prastą sveikatą. Retesnę vyresnių asmenų mokymąsi galima sieti ir su pasiūlos pusės veiksniais bei informacijos trūkumu.

Lentelė 5. Priežastys, kodėl nesimokė per paskutinius 3 metus

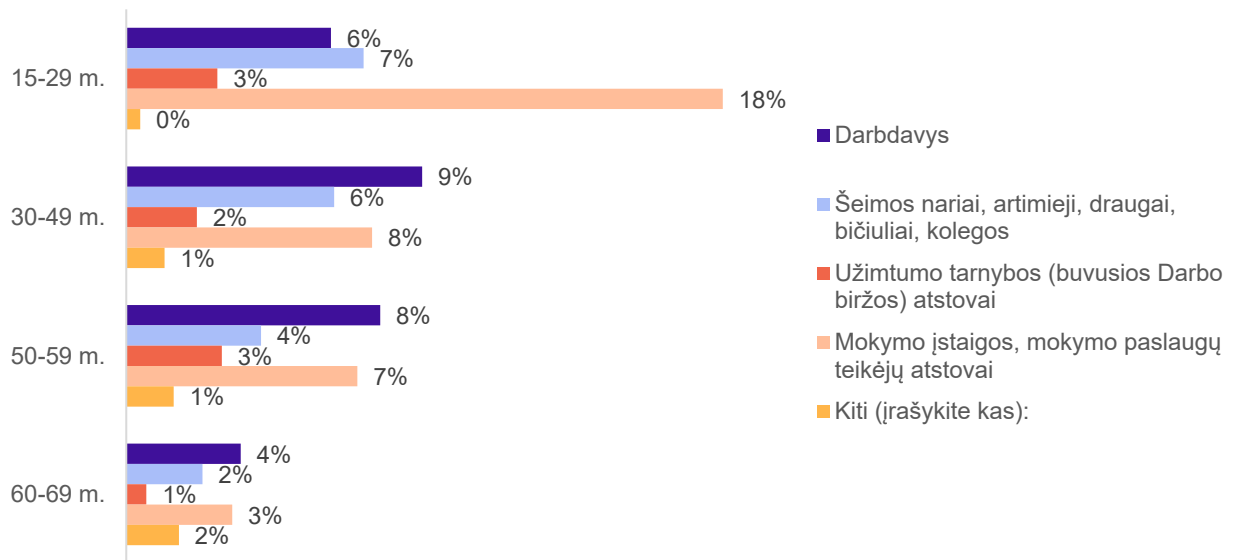
	15-29 m.	30-49 m.	50-59 m.	60-69 m.	70-74 m.	Visi
Man per vėlu mokytis (dėl amžiaus)	2.0	18.3	44.2	69.8	70.2	38.4
Sunku susimokėti už mokymo paslaugas, didelės išlaidos, per brangu	24.2	26.6	31.8	16.4	2.7	23.4
Bus sunku mokymąsi suderinti su rūpinimusi šeima, artimaisiais, asmeniniais poreikiais	27.8	31.6	16.9	5.1	0.0	19.1
Mano darbo grafikas nesuderinamas su mokymosi laiku	11.1	27.4	22.9	10.3	0.0	18.5
Prasta sveikata, neįgalumas	1.8	6.7	21.1	26.9	5.5	13.9
Arti, netoliese ar patogioje vietoje nėra man tinkamų mokymų	12.8	16.1	15.2	11.0	2.7	13.3
Sunku prisiversti mokytis, trūksta valios	11.2	19.8	7.0	4.0	2.7	10.8
Nežinau, ko galėčiau mokytis	9.2	9.6	11.3	6.1	8.3	9.1
Abejoju, ar mokymasis duos naudos, ar verta mokytis	1.5	8.8	6.1	6.0	2.7	6.2
Neturiu palaikymo iš artimųjų, šeimos narių (neskatina, nepitaria mano mokymuisi)	2.0	9.1	0.7	5.3	2.7	4.8
Nežinau, kur ieškoti informacijos apie mokymus	3.3	3.3	3.8	3.3	2.7	3.4
Nėra man tinkamų mokymosi formų (nuotolinio mokymo, mokymo internetu ir pan.)	3.8	2.2	3.8	3.1	0.0	2.7
Kita	3.5	0.6	0.7	5.1	13.5	3.0
Niekas nestabdo, nėra kliūčių pradėti mokytis	3.3	5.0	3.0	2.2	8.2	4.0
<i>Nežinau, sunku pasakyti</i>	3.3	9.2	4.6	1.0	8.1	5.6

Skaičiuojama nuo tų, kurie nesimokė per paskutinius 3 metus ir nurodė kliūtis. Raudona spalva – statistiškai reikšmingai didesnė reikšmė, pilka – statistiškai reikšmingai mažesnė reikšmė lyginant su bendru atsakymų pasiskirstymu.

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020.

Pasiūlymo mokytis per metus sulaukia vienas iš penkių gyventojų, vyresnieji – rečiau. Dažniausiai kvietimo mokytis sulaukė jaunesnio amžiaus asmenys – kas trečias 15–29 m. amžiaus, o vyresni gerokai rečiau – kas penktas 50–59 m. amžiaus ir tik kas dešimtas 60–99 m. ir 70–74 m. amžiaus. Aktyviausiai mokytis kviečia pačios mokymo įstaigos (pasiūlymo sulaukė 9 proc. gyventojų), tuo metu darbdavio ar Užimtumo tarnybos kvietimą gavo atitinkamai 7 proc. ir 2 proc. gyventojų (45 pav.).

45 pav. Gavusių pasiūlymą mokytis per paskutinius 1 metus dalis skirtingose amžiaus grupėse.

Šaltinis: STRATA, Mokymosi visą gyvenimą apklausa, 2020.

Mokymosi galimybes su profesionalu per metus aptaria kas dešimtas gyventojas, vyresnieji – rečiau. 10,6 proc. apklausos dalyvių per paskutinius vienerius metus buvo aptarę savo mokymosi poreikius ar galimybes su karjeros konsultantu ir (arba) profesinio orientavimo specialistu. Dažniau tai darė jaunesni respondentai – 15,3 proc. 15–29 m. amžiaus ir 12,7 proc. 30–49 m. amžiaus, tuo tarpu vyresni žymiai rečiau – 7,5 proc. 50–59 m., 6,4 proc. 60–69 m. ir 2,0 proc. 70–74 m. amžiaus.

Apibendrinant, daugiau nei 4 iš 5 besimokiusių 50 m. ir vyresnių gyventojų pastebėjo pozityvius su profesine veikla susijusius pokyčius: padidėjusias ir naujai įgytas profesines kompetencijas, išaugusią darbe sukuriama pridėtinę vertę, teigiamą atlyginimo ir (arba) darbo vietos saugumo pokytį. Vis dėlto, šiuo metu vyresni gyventojai mokymuisi yra santykinai uždari. Dažniausiai įvardijamos nesimokymo priežastys – pats amžius ir sunkumai siekiant padengti mokymosi išlaidas. Be to, vyresni gyventojai rečiau sulaukia siūlymo mokytis ar gauna profesionalią konsultaciją dėl mokymosi galimybių tarp paskatų mokytis dažniausiai įvardijama galimybė gauti tiesioginės naudos darbo rinkoje.

3. Valstybės politika vyresnio amžiaus žmonėms

Ilgėjanti vidutinė gyvenimo ir tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, aukštas vyresnio amžiaus visuomenės socialinis ir ekonominis aktyvumas – tai valstybės pažangą ir efektyvų prisitaikymą prie senėjančios visuomenės tendencijų rodantys rodikliai. Ankstesniuose skyriuose pateikta analizė rodo, kad Lietuvos rezultatai pagal šiuos rodiklius atsilieka nuo ES ir tai jau yra valstybės politikos intervencijų laukas, siekiant ekonominių ir socialinių tikslų senėjančios visuomenės kontekste. Siekiant apžvelgti Lietuvos valstybės politiką vyresnio amžiaus žmonėms, šiame skyriuje apibendrintas Lietuvos teisinės bazės ir strateginių dokumentų, skirtų vyresnio amžiaus žmonėms, turinys, aptartos sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos, užimtumo ir švietimo sritis reglamentuojančios įstatymų nuostatos ir šių sričių strateginiai dokumentai, tiesiogiai susiję su senstančios visuomenės integracijos iššūkiais.

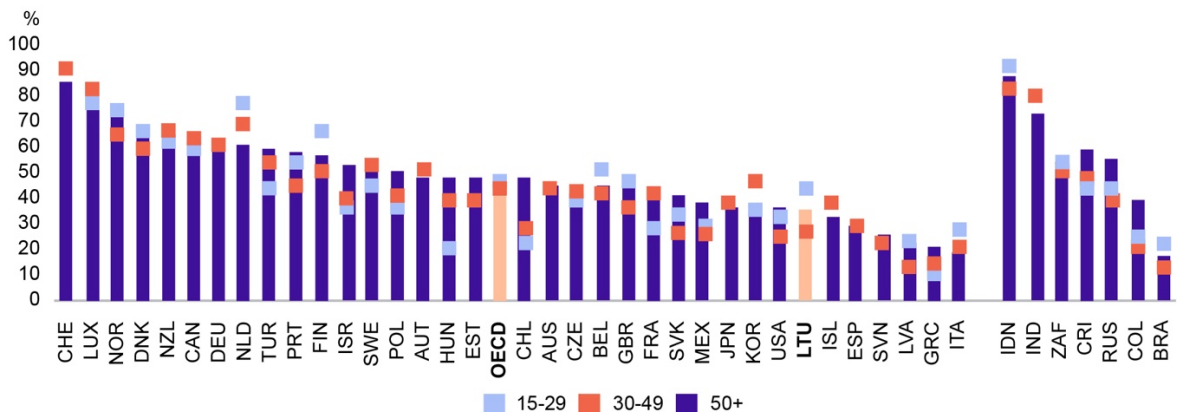
Siekiant atkreipti dėmesį į vyresnio amžiaus žmonių poreikius ir problemas, kovoti su stereotipais, kurie trukdo vyresnei kartai sėkmingai integruotis visuomenėje, Lietuva 1999-uosius metus paskelbė Tarptautiniais pagyvenusių žmonių metais Lietuvoje³⁹, o 2004 m. Tarptautinė pagyvenusių žmonių diena spalio 1-oji paskelbta atmintina⁴⁰. 2004 m. siekiant „sukurti ir įtvirtinti lygių galimybių visų kartų žmonėms visuomenę; vadovaujantis aktyvaus senėjimo principu, sudaryti tokias sąlygas, kad dabar ir ateityje vyresnio amžiaus žmonės galėtų gyventi visavertį asmeninį, visuomeninį, profesinį ir kultūrinį gyvenimą, kad jų patirtis būtų vertinama ir naudojama, o jie patys gerbiami ir tikri dėl savo ateities“ patvirtinta Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija.

2014–2020 m. Nacionalinės pažangos programoje, apibendrinant „Lietuva 2030“ stiprybių, silpnybių, galimybių ir grėsmių analizę, visuomenės senėjimas įvardijamas kaip viena iš grėsmių, mažinančių švietimo ir didinančių sveikatos priežiūros paslaugų poreikį. Vyriausybės programoje deklaruojama, kad vyresnio amžiaus žmonės vertinami kaip didelis turtas. Tai rodo, kad valstybiniu lygmeniu pripažįstama būtinybė imtis tam tikrų veiksmų atliepiančių visuomenės senėjimo tendencijas ir tuo pačiu pripažįstamos jų kuriamos galimybės. Visgi Lietuvoje trūksta kompleksinio šios demografinės tendencijos vertinimo ir aiškios ateities vizijos. Be to, santykinai mažas penkiasdešimtmečių ir vyresnių Lietuvos gyventojų pasitikėjimas valdžia (46 pav.) laikytinas vienu iš efektyvaus politikos vyresnio amžiaus žmonėms įgyvendinimo kliuvinių.

³⁹ 1998 m. kovo 3 d. Seimo nutarimas Nr. VIII-649 „Dėl 1999 metų paskelbimo Tarptautiniais pagyvenusių žmonių metais Lietuvoje“

⁴⁰ 2004 m. rugsėjo 14 d. Atmintinų dienų įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymas Nr. IX-2442

46 pav. Pasitikėjimas valstybe pagal amžiaus grupes, 2018 m.

Šaltinis: Gallup apklausos duomenys; Government at a Glance 2019

Lietuvos socialinės apsaugos srityje vyresnis amžius laikomas vienu iš padidėjusios ekonominės ir socialinės atskirties rizikos veiksmų. Dėl netektų ar sumažėjusių darbo pajamų, blogėjančios sveikatos teisės aktuose numatyta įvairių paramos priemonių. Pavyzdžiui, LR Sveikatos draudimo įstatyme pensinio amžiaus žmonėms įtvirtinta 80 proc. bazinės vaistų ir medicinos pagalbos priemonių, sanatorinio-kurortinio gydymo kainos kompensacija; LR Transporto lengvatų įstatyme 70 m. ir vyresniems viešojo transporto keleiviams įtvirtinta teisė įsigyti lengvatinius važiavimo bilietus. Strateginiu lygmeniu vyresnio amžiaus asmenų socialinei atskirčiai mažinti skirta įvairios trukmės socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu patvirtintų veiksmų planų, pavyzdžiui, 2016–2020 m. Vyresnio amžiaus asmenų motyvavimo ir savanoriškos veiklos skatinimo veiksmų planas, 2016–2023 m. Integralios pagalbos plėtros veiksmų planas, kt.

Užimtumo sritį reglamentuojančios teisinės bazės nuostatos, skirtos padėti vyresnio amžiaus žmonėms ilgiau likti darbo rinkoje. Darbo kodeksas vyresnio amžiaus darbuotojų, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus liko ne daugiau kaip treji metai, teisę dirbti gina, numatantis jiems pirmenybę likti darbo vietoje, jei atleidžiama dalis žmonių. Valstybės tarnybos įstatymu valstybės tarnautojams, sukakusiems 65 m. amžių ir atleidžiamiems iš valstybės tarnybos, suteikiama galimybė perduoti patirtį pagal dvejų metų mentorystės sutartį. Vyresnių kaip 50 m. bedarbių integracijai į darbo rinką palengvinti Užimtumo įstatymas numato paramos mokymuisi arba remiamojo įdarbinimo priemonės. Strateginiu lygmeniu vyresnio ikipensinio amžiaus žmonių konkurencingumą darbo rinkoje didinti siekiama įgyvendinant Užimtumo didinimo 2014–2020 m. programa⁴¹. Tiesiogiai vyresnio amžiaus darbuotojams skirti du uždaviniai: skatinti vyresnio amžiaus darbuotojus ilgiau likti darbo rinkoje ir plėtoti mokymosi visą gyvenimą sistemą, kaip išsilaikymo darbo rinkoje garantą.

Valstybinės švietimo 2013–2022 m. strategijoje tikslų, skirtų vyresnio amžiaus žmonių grupės švietimui, nėra. Reikšmingesnio akcento vyresniųjų suaugusiųjų grupei neskirta ir Mokymosi visą gyvenimą plėtros 2017–2020 m. veiksmų plane. Nors vyresniųjų žmonių mokymuisi ir įgūdžių atnaujinimui poreikis yra, Lietuvoje trūksta ilgalaikės vyresnio amžiaus žmonių švietimo ir mokymosi perspektyvos. Kaip vieną iš netiesioginių vyresniųjų suaugusiųjų švietimui skatinti skirtų iniciatyvų galima laikyti Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme numatytą galimybę Trečiojo amžiaus universitetui gauti valstybės finansavimą, tačiau bendrai valstybės dėmesio vyresniųjų suaugusiųjų mokymui(si) stinga.

Lietuvos sveikatos 2014–2025 m. strategijoje⁴² tiesiogiai vyresnio amžiaus žmonių sveikatai gerinti skirtų tikslų ar uždavinių nėra. Siekiama, kad iki 2025 m. visi šalies gyventojai būtų sveikesni ir pailgėtų jų gyvenimo trukmė, pagerėtų gyventojų sveikata ir sumažėtų sveikatos netolygumai. Visgi dokumente, siekiant skatinti fizinio aktyvumo įpročius, yra patvirtinta priemonė: „rengti specializuotus sveikatos stiprinimo projektus, pensinio amžiaus žmonių ir neįgalųjų fiziniam aktyvumui skatinti“. Pastebėtina, kad sveikatos strategijos įgyvendinimo sėkmę numatyta matuoti gyvenimo trukmės ir atotrūkio tarp lyčių pokyčiais, bet ne sveiko

⁴¹ 2013 m. rugsėjo 25 d. Nr. 878 Vyriausybės nutarimas „Dėl Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos patvirtinimo“

⁴² 2014 m. birželio 26 d. Seimo nutarimas Nr. XII-964 Lietuvos sveikatos 2014-2025 metų programa

gyvenimo trukme. Šis rodiklis pasirinktas stebėti Nacionalinės visuomenės sveikatos priežiūros 2016–2023 m. plėtros programos⁴³ įgyvendinimo sėkmę. Pažymėtina, kad tiesiogiai su vyresnio amžiaus žmonėmis susijusių tikslų ar uždavinių šiame dokumente taip pat nėra. Visgi dokumente, siekiant gerinti visuomenės psichikos sveikatą, išskirta intervencija: remti sveiką senėjimą, skatinant vyresnio amžiaus žmonių aktyvų dalyvavimą, socialinius ryšius ir sveikatos ugdymą visą gyvenimą. Įgyvendinant Lietuvos sveikatos strategiją, atskirai patvirtintas Sveiko senėjimo užtikrinimo Lietuvoje 2014–2023 m. veiksmų planas, skirtas griuvimų prevencijai; psichikos sveikatos gerinimui, sveikatai palankių sąlygų darbe kūrimui, kompleksinių slaugos ir geriatrinių sveikatos priežiūros paslaugų tinklo optimizavimui, profilaktinės sveikatos priežiūros paslaugų plėtrai. Kaip viena iš profilaktinių sveikatos priežiūros priemonių Nacionalinės imunoprofilaktikos 2019–2023 m. programoje numatyta sezoninio gripo vakcinacijos finansavimas valstybės biudžeto lėšomis 65 m. amžiaus ir vyresniems žmonėms. Be to, sveiko visuomenės senėjimo iššūkis sprendžiamas ir mokslo politikoje: siekiant gauti naujų mokslo žinių, reikalingų pailginti sveiko ir kokybiško gyvenimo trukmę Lietuvoje, vykdoma Nacionalinė mokslo programa „Sveikas senėjimas“.

2018 m. Seimo nutarimu patvirtinta Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 m. strategija⁴⁴ laikytina kompleksiausiu senėjančios visuomenės strateginiu dokumentu. Vienas iš šios strategijos tikslų skirtas tiesiogiai galimybių vyresnio amžiaus asmenims integruotis į visuomenę kūrimui, o jam pasiekti skirtų uždavinių aprėptis apima visą vyresnio amžiaus visuomenės gyvenimo kokybės užtikrinimo veiksnius: dalyvavimą socialiniame ir politiniame gyvenime, darbo rinkoje, finansinių jų saugumą, mokymosi visą gyvenimą galimybes, sveikatos priežiūros kokybę ir prieinamumą, santykių kūrimą ir savanorišką vyresnio amžiaus asmenų veiklą.

Apibendrinant, vyresnio amžiaus žmonės yra labiau pažeidžiami dėl sveikatos pablogėjimo, mažėjančio konkurencingumo darbo rinkoje, dėl didesnės skurdo rizikos, todėl dalis valstybės išteklių nukreipiama šios amžiaus grupės rizikoms mažinti ir specifiniams poreikiams tenkinti. Senėjanti visuomenė siejama su didėjančiomis viešosiomis išlaidomis, iššūkiu socialinės ir sveikatos apsaugos sistemų tvarumui ir poreikiu keistis visai visuomenei. Visgi, skatinant teigiamą požiūrį į vyresnio amžiaus žmones ir apskritai į senatvę, lėšos, skiriamos žmonių sveikatai ir gerovei, turi būti vertinamos kaip naudingas investavimas, nes jos „skatina senų žmonių dalyvavimą, vartojimą ir socialinę santalką“⁴⁵. Teisinės bazės nuostatos, skirtos vyresnio amžiaus žmonėms, nukreiptos į sumažėjusios šios amžiaus grupės perkamosios galios kompensavimą, pažeidžiamumo darbo rinkoje ir socialinės atskirties mažinimą. Lietuvoje ši teisinė bazė daugiausiai numato papildomas teises ir lengvatas užimtumo, socialinės apsaugos, viešojo susisiekimio srityje. Strateginiame lygmenyje integruoto horizontalaus valstybės požiūrio visuomenės senėjimo iššūkiams spręsti Lietuvoje stinga. Senstančios visuomenės kontekste aktualūs klausimai sprendžiami fragmentiškai, iškelti tikslai ir uždaviniai, jiems spręsti, dažnai dubliuojami, ištekliai išsklaidyti įvairaus lygmens ir trukmės sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos, užimtumo ir švietimo sričių strateginiuose dokumentuose, nukreiptuose tiesiogiai vyresnio amžiaus žmonių padėčiai gerinti arba vyresnio amžiaus žmones traktuojant kaip vieną iš pažeidžiamų visuomenės grupių. Tikėtina, kad senstančios visuomenės problemų aktualizavimas ir augančių galimybių atskleidimas padėtų sutelkti didesnį valstybės dėmesį ir padėtų pagerinti senėjančios visuomenės gyvenimo kokybę ir ekonominio augimo perspektyvas ir, žinoma, jas atspindinčių rodiklių reikšmes ES kontekste.

⁴³ 2015 m. gruodžio 9 d. Vyriausybės nutarimas Nr. 1291 „Dėl Nacionalinės visuomenės sveikatos priežiūros 2016–2023 metų plėtros programos patvirtinimo“

⁴⁴ [Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 metų strategija](#)

⁴⁵ A. BAGDONAS; A. KAIRYS, O. ZAMALIJEVA. Senų žmonių funkcionavimo, senatvės ir senėjimo tyrimų gairės: biopsichosocialinio modelio prieiga

Priedas. Strateginių dokumentų vertinimo rodikliai, siektinos ir faktinės jų reikšmės

Tikslai/ uždaviniai	Vertinimo rodiklis	Pradinė vertinimo rodiklio reikšmė (metai)	Vertinimo rodiklio siektina tarpinė/ siektina galutinė reikšmė (metai)	Faktinė reikšmė (metai)
Demografijos, migracijos ir integracijos politikos 2018–2030 m. strategija				
3 tikslas. Suteikti galimybių vyresnio amžiaus asmenims integruotis į visuomenę	46 m. ir vyresnių gyventojų įsitraukimas į savanorišką veiklą procentais (reprezentatyviosios gyventojų apklausos duomenys)	6,5 (2017)	9 (2019)/ 11 (2023)/ 14 (2027)/ 15 (2030)	Nėra duomenų
	Pajamų pakeitimo norma procentais	35 (2016)	35 (2019)/ 35 (2023)/ 35 (2027)/ 35 (2030)	40 (2018)
	Aktyvaus senėjimo indekso įvertis procentais (JT ir EK paskelbti valstybių įverčiai)	31,6 (2015)	32,4 (2019)/ 33,4 (2023)/ 34,4 (2027)/ 34,8 (2030)	33,4 (2018) 22 vieta ES28
Lietuvos sveikatos 2014-2025 m. strategija				
Strateginis tikslas – pasiekti, kad 2025 m. šalies gyventojai būtų sveikesni ir pailgėtų jų gyvenimo trukmė, pagerėtų gyventojų sveikata ir sumažėtų sveikatos netolygumai pagal vertinimo rodiklius stipriai atsiliekame nuo ES	Lietuvos gyventojų vidutinė būsimo gyvenimo trukmė, metais	73,98 (2012)	75,8 (2020)/ 77,5 (2025)	76 (2018) 81 (2018 ES)
	Vidutinės būsimo gyvenimo trukmės skirtumo tarp vyrų ir moterų mažinimas, ilgėjant vyrų vidutinei būsimo gyvenimo trukmei, metais	11,06 (2012)	9,5 (2020)/ 8 (2025)	9,8 (2018) 5,3 (2018 ES)
Nacionalinė visuomenės sveikatos priežiūros 2016–2023 m. plėtros programa				
Strateginis tikslas – pailginti Lietuvos gyventojų sveiko gyvenimo metus pagal vertinimo rodiklius stipriai atsiliekame nuo ES	Tikėtina vyrų sveiko gyvenimo trukmė, metais	56,8 (2013)	58,6 (2019)/ 60 (2023)	56,3 (2018) 63,4 (2018 ES)
	Tikėtina moterų sveiko gyvenimo trukmė, metais	61,6 (2013)	62,6 (2019)/ 63,6 (2023)	59,1 (2018) 63,8 (2018 ES)
Užimtumo didinimo 2014–2020 m. programa				
Strateginis tikslas – pasiekti kuo didesnį gyventojų užimtumą, kad kiekvienas gyventojas galėtų rasti turimą kvalifikaciją atitinkantį darbą ir užsitikrinti tinkamą pragyvenimo lygį.				
2.4 uždavinys „Plėtoti mokymosi visą gyvenimą sistemą, kaip išsilaikymo darbo rinkoje garantą“	25–64 m. gyventojų mokymosi visą gyvenimą lygis (procentais)	5,2 (2012)	7,6 (2016)/ 10 (2020)	7 (2019) 11,1 (2018 ES)
3.2. uždavinys “Skatinti vyresnio amžiaus darbuotojus ilgiau likti darbo rinkoje“	Vyresnio amžiaus (55–64 m.) gyventojų užimtumo lygis (procentais)	50,5 (2012)	51,5 (2016)/53,5 (2020)	68,4 (2019) 58,7 (2018 ES)
	Pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius	62,3 (2012)	63 (2016)/64 (2020)	63,2 (2019)

Preliminarios išvados ir apibendrinimas

Lietuvos visuomenės senėjimo tempas auga. Prognozuojama, kad per artimiausius 30 metų Lietuva bus viena iš sparčiausiai senėjančių visuomenių ES, didės darbingo amžiaus žmogui tenkančių išlaikomų asmenų skaičius. Vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės augimas yra vienas pažangos ir gerovės augimo rodiklių, ypač jei ilgėjančio gyvenimo kokybė išlieka gera. Visgi, Lietuvoje jau sulaukus 50 m., stebimas staigus sveikatos blogėjimas. Taip pat pastebima, kad tikėtina sveiko gyvenimo trukmė Lietuvoje mažėja, jaučiama vienišumo, socialinės atskirties problema, o ligų prevencijai ir visuomeninei veiklai, kuri padėtų gerinti emocinę būklę, skiriama nepakankamai dėmesio. Vis dėlto, senėjanti Lietuvos visuomenė yra ne tik iššūkis valstybės finansams, ekonomikai, visuomenei, bet ir būtinybė keistis, prisitaikyti, ir galimybė panaudoti sukauptą patirtį ir atskleisti turimą vyresnio amžiaus žmonių potencialą.

Nors vyresnių Lietuvos gyventojų aktyvumas darbo rinkoje istoriškai augo, 55 m. ir vyresnių asmenų užimtumas ir pajamos išlieka žemesni, nei 25–54 m. asmenų. Žemesnį užimtumą galima sieti ir su nepakankamomis paskatomis dirbti (paplitusiu apsisprendimu darbo neieškoti) ir su nepakankamais darbo „įrankiais“ (sunkumais ieškant darbo).

Paskatos dirbti kartais skirstomos į „stūmos“ ir „traukos“ veiksnius. Stūmos veiksniai – tai aplinkybės dėl kurių asmuo negali nedirbti: visų pirma žemos socialinės garantijos (pensijos) ir santaupos. Galima teigti, kad Lietuvoje „stūmos“ veiksniai pasireiškia pakankamai stipriai. „Traukos“ veiksniai – tai aplinkybės, dėl kurių asmuo nori dirbti. Jos apima finansinį atlygį už darbą, tačiau taip pat nematerialius veiksnius, kaip subjektyviai suvokiamą atlygio „teisingumą“, galimybes kontroliuoti savo darbo turinį, tarpasmeninius santykius darbe. Yra signalų, kad „traukos“ veiksniai vyresniems asmenims Lietuvoje santykinai silpni. Pavyzdžiui, pastebima, kad net dirbdami tuose pačiose ekonominės veiklos sektoriuose vyresni gyventojai gali tikėtis ženkliai žemesnių atlyginimų. Be to, tarp Lietuvos darbuotojų santykinai paplitęs neigiamas požiūris į vyresnio amžiaus kolegas. Todėl svarbu ateityje gilinti žinias apie problemas, dėl kurių darbas vyresniems asmenims gali būti nepatrauklus, ir ieškoti jų sprendimų.

Svarbiausi „įrankiai“ dirbti – sveikata ir darbu reikalingos kompetencijos. Įvairūs tyrimai rodo, kad vienas svarbiausių galimybių integruotis darbo rinkoje ir ilgiau išlikti produktyviais jos dalyviais įtakos turinčių veiksnių – sukauptos kompetencijos: žinios, įgūdžiai ir darbu palankios asmeninės savybės. Kaip rodo analizės rezultatai, tarp skirtingo amžiaus grupių Lietuvos gyventojų pastebimi įgūdžių lygio skirtumai mažesni nei individualūs skirtumai grupių viduje. Todėl galima teigti, kad spręsti apie potencialių darbuotojų gebėjimus pagal jų amžių būtų ne tik neetiška, tačiau ir ekonomiškai neracionalu. Ši žinia svarbi siekiant gerinti darbdavių požiūrį į vyresnio amžiaus darbo kandidatus.

Vis dėlto, vyresni gyventojai ne tik patys vidutiniškai prasčiau vertina daugelį savo įgūdžių, tačiau vidutiniškai žemesniais įgūdžiais pasižymi ir pagal objektyvius rodiklius. Atlikta analizė, kaip ir užsienyje atlikti tyrimai, indikuoja, kad vienas perspektyviausių būdų siekiant palaikyti bei ugdyti vyresnių asmenų įgūdžių lygį bei pasitikėjimą savo profesinėmis kompetencijomis – mokymosi visą gyvenimą kultūros skatinimas. Daugiau nei 4 iš 5 besimokiusių 50 m. ir vyresnių gyventojų pastebėjo pozityvius su profesine veikla susijusius pokyčius: padidėjusias ir naujai įgytas profesines kompetencijas, išaugusią darbe sukuriama pridėtinę vertę, teigiamą atlyginimo ir (arba) darbo vietos saugumo pokytį.

Šiuo metu vyresni gyventojai mokymuisi yra santykinai uždari. Viena vertus, retesnį vyresnių asmenų mokymąsi galima sieti su paklausa ribojančiais veiksniais: mokymuisi visą gyvenimą nepalankiomis vyresnių gyventojų nuostatomis, finansiniais suvaržymais. Dažniausiai įvardijamos nesimokymo priežastys – pats amžius ir sunkumai siekiant padengti mokymosi išlaidas. Todėl svarbu ieškoti priemonių, kurios keistų įsiskambėjusią nuostatą, kad mokymasis – tik jaunimui reikalinga veikla, sumažintų mokymų gavėjo jaučiamą jų kainą. Kita vertus, retesnį vyresnių asmenų mokymąsi galima sieti ne tik su paklausa, tačiau ir su pasiūlos pusės veiksniais bei informacijos trūkumu. Per metus pasiūlymo mokytis sulaukė 1 iš 5 50–59 m. gyventojų, o dėl mokymosi galimybių su profesionalu konsultavosi 6 proc. Siekiant paskatinti mokymąsi visą gyvenimą, svarbu rasti priemones užtikrinti geresnę informacijos apie mokymosi galimybes ir naudą prieinamumą.

Ilgėjanti vidutinė gyvenimo ir tikėtina sveiko gyvenimo trukmė, aukštas vyresnio amžiaus visuomenės socialinis ir ekonominis aktyvumas – tai valstybės efektyvų prisitaikymą prie senėjančios visuomenės tendencijų rodantys rodikliai. Visgi analizė rodo, kad Lietuvos rezultatai pagal daugelį šių rodiklių atsilieka nuo ES vidurkio, todėl tai turėtų būti tikslingos ir integruotos valstybės politikos intervencijų

laukas. Kol kas strateginiame lygmenyje integruoto horizontalaus valstybės požiūrio visuomenės senėjimo iššūkiams spręsti Lietuvoje stinga. Senstančios visuomenės kontekste aktualūs klausimai sprendžiami fragmentiškai, o ištekliai išsklaidyti įvairaus lygmens ir trukmės strateginiuose dokumentuose. Tikėtina, kad senstančios visuomenės problemų aktualizavimas ir augančių galimybių atskleidimas padėtų sutelkti didesnį valstybės dėmesį ir pagerinti senėjančios visuomenės gyvenimo kokybę bei ekonominio augimo perspektyvas.

Kuriame pamatus įžvalgiems viešosios politikos sprendimams